Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
Journal of Turkish Language and Literature

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt: 63, Sayı: 2, 2023, 281-322
DOI: 10.26650/TUDED2023-1339280 Araştırma Makalesi / *Research Article*

Yûsuf-ı Meddâh'ın Dâstân-ı İblîs Adlı Mesnevisi

Yusuf-ı Meddah's Mathnawi Titled "Dastan-ı İblis"

Ozan Kolbaş[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye

ORCID: O.K. 0000-0002-3509-6909

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ozan Kolbaş,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye
E-posta: ozankolbas@gmail.com

Başvuru/Submitted: 07.08.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested: 16.11.2023
Son Revizyon/Last Revision Received: 16.11.2023
Kabul/Accepted: 28.11.2023
Online Yayın/Published Online: 27.12.2023

Atıf/Citation: Kolbas, O. (2023). Yûsuf-ı Meddâh'ın Dâstân-ı İblîs adlı mesnevisi. *TUDED, 63*(2), 281–322. https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1339280

ÖZET

Yûsuf-ı Meddâh, on dördüncü yüzyılda yaşamış, kaleme aldığı veya anlattığı eserlerle edebî Türkçenin gelişmesine katkı sağlamıştır. Hayatı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. *Varka ve Gülşâh, Maktel-i Hüseyn, Yûsuf u Züleyhâ, Dâstân-ı Kâdî vü Oğrı, Hikâyet-i Kız u Cühûd* ve *Dâstân-ı Vercihân-ı Fânûs Der-Hikâyet-i Tâkyanûs* adlı eserleri ile Hz. Ali'nin kahramanlık maceralarını anlattığı manzum hikâyeleri vardır. Eserlerinden biri de mesnevi nazım şekliyle yazılmış, Hz. Muhammed ile İblis arasındaki diyaloğu konu alan *Dâstân-ı İblîs*'tir. İblis eser boyunca, Hz. Muhammed'in sorduğu dinî ve ahlakî sorulara çeşitli cevaplar verir. Eser hakkında ilk çalışma İsmail Hikmet Ertaylan tarafından yapılmış, Ertaylan, kaleme aldığı makalesinde eseri tanıtarak konusunun kısa bir özetini vermekle yetinmiş, bahsettiği nüshanın nerede olduğunu ise belirtmemiştir. Eserin nüshası şimdiye kadar ele geçmediği için metni yayımlanmamıştır. Eser hakkında çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı ise Metin Akar'dır. Akar, kaleme aldığı üç ayrı makalede metinde anlatılan hikâyenin kökenini incelemiştir. Eserin şimdiye kadar varlığından haberdar olunmayan bir diğer el yazması nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî Koleksiyonu, 9/3 numarada kayıtlıdır. Bu makalede; *Dâstân-ı İblîs* hakkında daha önce yapılan çalışmalar değerlendirilmiş, eserin konusu ve kaynakları incelenmiş, kısa özeti verilmiş ve edebî değeri tahlil edilmiştir. *Dâstân-ı İblîs*'in tam metni, aynı konuyu ele alan mensur tercümeyle mukayese edilerek metin tenkidi yöntemiyle ilk kez burada yayımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Yûsuf-ı Meddâh, *Dâstân-ı İblîs*, Şeytan, mesnevi

ABSTRACT

Yusuf-ı Meddah, a prominent poet of the 14th century, made significant contributions to the advancement of Turkish literature through his written and narrated works. Limited information is available about his personal life. Among his notable works are *Varka ve Gülşah, Maktel-i Hüseyn, Yusuf u Züleyha, Dastan-ı Kadi vü Oğrı, Hikayet-i Kız u Cühud, Dastan-ı Vercihan-ı Fanus Der-Hikayet-i Takyanus*, and verse stories detailing the heroic adventures of Ali, the son of Abu Talib. A noteworthy work of his *Dastan-ı İblis*, written in the mathnawi verse form, which focuses on a dialog between Prophet Muhammad and Satan. In this work, Satan responds to religious and moral inquiries posed by the Prophet. The first academic study on *Dastan-ı İblis* was conducted by İsmail Hikmet Ertaylan, who introduced the work and summarized its contents. The manuscript copy mentioned by Ertaylan is yet to be found, preventing its publication. Furthermore, Metin Akar, another researcher, analyzed the origins of his story in three different articles. Another manuscript of this work, whose existence is unknown, is registered in the Süleymaniye Manuscript Library, Darü'l-Mesnevi Collection, number 9/3. This scholarly article evaluates previous studies on *Dastan-ı*

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

İblis, carefully analyzing its subject, sources, and literary value, while highlighting similarities with other prose works on similar themes. The article concludes by presenting the complete text of the work for the first time.
Keywords: Old Anatolian Turkish, Yusuf-ı Meddah, *Dastan-ı İblis*, Satan, mathnawi

EXTENDED ABSTRACT

Yusuf-ı Meddah lived in the 14th century and made significant contributions to the development of Turkish literature through his works. Unfortunately, limited information is available concerning his life. His name is mentioned, and one of his couplets is quoted in the book *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* written by Şeyhoğlu (d. 817/1414?). His mathnawi, *Varka ve Gülşah*, was written in Sivas, leading to the estimation that he spent a part of his life there. Furthermore, some studies have determined that his work titled *Maktel-i Hüseyn* was also written by Yusuf-ı Meddah. Based on the information provided in this work, he is speculated to have spent another part of his life in Kastamonu. The other information provided in various studies on Yusuf-ı Meddah's biography is derived from interpretations of his works.

Some of his extant works include *Varka ve Gülşah*, *Maktel-i Hüseyn*, *Dastan-ı Kadı vü Oğrı*, *Hikayet-i Kız u Cühud*, *Dastan-ı Vercihan-ı Fanus Der-Hikayet-i Takyanus*, and *Yusuf u Züleyha*. Moreover, there are two distinct works wherein he narrates the heroic adventures of Ali, the son of Abu Talib. In these works, Yusuf-ı Meddah did not adopt a sophisticated literary style but rather wrote the stories in simple Turkish verse.

One of Yusuf-ı Meddah's works is *Dastan-ı İblis*, which was first introduced by İsmail Hikmet Ertaylan, who provided some examples of couplets and summarized the remaining story. However, Ertaylan did not specify the library or private collection where the manuscript copy he used was found, preventing further study of the text. Furthermore, Adnan Erzi criticized Ertaylan's study for certain errors and deficiencies. Another researcher, Metin Akar, analyzed *Dastan-ı İblis* in three articles, focusing on its subject and sources, and examining its similarity to other works written earlier.

In addition, a recently identified manuscript of *Dastan-ı İblis* is registered in Süleymaniye Manuscript Library, Darü'l-Mesnevi Collection, number 9/3. As it was written after another work and there was no space between the two works, it was not identified or recorded in the catalog. This discovery provided additional information about the work.

Dastan-ı İblis is written in the form of a mathnawi verse, and the manuscript contains 237 couplets. The work centers on the dialog between Prophet Muhammad and Satan. It began with a narrative concerning the expulsion of Prophet Adam from paradise, followed by Prophet Muhammad asking Satan various religious and moral questions to which Satan responded. Prophet Muhammad then asks Satan for advice to share with his close ones. As of the 213th couplet, Satan offers advice on timely prayers, avoiding inappropriate interactions with women, avoiding false oaths, backbiting, and slandering. Subsequently, Gabriel intervenes and resumes the discussion on Satan not prostrating to Prophet Adam. The text concludes

with a prayer from Yusuf-ı Meddah and his remembrance of Mevlana Celaleddin-i Rumi (d. 672/1273). The objective of writing or narrating this work is to offer underlying advice to the reader or listener through these questions and answers, encouraging them to steer away from Satan's path. Moreover, it inspires people who read or listen to the story to distance themselves from evil. There are also prose versions of this story, which are known to be translations from Arabic into Turkish. The translated work and Yusuf-ı Meddah's work share striking similarities. Comparing the two versions, it is evident that the narrative began similarly with minor nuances, and although the order sometimes changes, almost the same questions are answered with the same responses. Hence, it is unlikely that Yusuf-ı Meddah made any original additions to the story.

Giriş

On dördüncü yüzyıl civarında, Anadolu coğrafyasında Türkçe manzum hikâyeler söyleyen ve bu sayede Türk yazı dilinin gelişmesine katkıda bulunan isimlerden biri Yûsuf-ı Meddâh'tır. Adının geçtiği ve *Varka ve Gülşâh* adlı mesnevisinden bir beytinin alıntılandığı tespit edilebilen tek tarihî kaynak Şeyhoğlu'nun (ö. 817/1414?) *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* adlı eseridir (Yavuz, 1991, s. 109). Eserlerindeki kimi beyitlerden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) bağlılığı anlaşılmaktadır (Çelebioğlu, 1998, s. 32-33). Yaşadığı yer ve gezdiği coğrafyalar hakkında serdedilen görüşler eserlerinden hareketle yapılan çıkarımlara dayalı olup kesinlik arz etmez. Yalnızca *Varka ve Gülşâh*'ın yazıldığı yer olarak bilinen Sivas'ta yaşamış ve *Maktel-i Hüseyn*'in ona izafe edilmesi durumunda ömrünün bir bölümünü Kastamonu'da geçirmiş olması muhtemeldir.[1]

770 (1368-1369) yılında yazılan *Varka ve Gülşâh* (Ertaylan 1945; Smith, 1976; Aytaş, 1985; İnce, 1988; Köktekin, 2007) başta olmak üzere *Maktel-i Hüseyn* (Özçelik, 2008; Öznal-Güder, 1997; Karataş, 2012), *Dâstân-ı Kâdî vü Oğrı* (Doğan, 2012), Ashâb-ı Kehf'i konu alan *Dâstân-ı Vercihân-ı Fânûs Der-Hikâyet-i Tâkyanûs* (Koncu, 2012) adlı eserleri ile Hz. Ali'nin kahramanlıklarını konu alan manzum anlatıları vardır (Kayaokay, 2022). *Hikâyet-i Kız u Cühûd* adlı eseri olduğu bilinmekteyse de (Çelebioğlu, 2018, s. 86) Halil Ersoylu tarafından yayımlanan aynı adlı mesnevinin Yûsuf-ı Meddâh'a ait olup olmadığı nüshalar arasındaki belirsizlik nedeniyle tartışmalıdır.[2] Kaynaklarda kendisi ve eserleri hakkında bilgi olmadığından

1 Yûsuf-ı Meddâh'ın biyografisi hakkında öne sürülen görüşlerin değerlendirilmesi ve eserlerinin incelenmesi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Özçelik, 2008, s. 8-13).

2 Halil Ersoylu, iki nüsha üzerinden yaptığı çalışmada eser içerisinde şairin mahlasının geçtiği herhangi bir beyit bulunmadığını, bu nedenle eserin şairinin bilinmediğini belirtmektedir (Ersoylu, 1996, s. III). Âmil Çelebioğlu'nun aktardığına göre aynı adlı eserin kendisi tarafından görülen Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege (A. Sırrı) 544 numarada 63b-69b sayfaları arasında yer alan nüshasında Yûsuf-ı Meddâh'ın isminin geçtiği "*Mevlānā'nuñ yüzi ṣuyı ḥürmeti / Yūsuf-ı Meddāḥ'ı sen ṭutma ḳatı*" beyti yer almaktadır (Çelebioğlu, 2018, s. 27). Kenan Özçelik, Ersoylu'nun yayımladığı metinde geçen bazı beyitlerle *Varka ve Gülşâh*'ta geçen bazı beyitleri karşılaştırmış ve beyitler arası benzerlikten hareketle Ersoylu'nun yayımladığı metinle Çelebioğlu'nun gördüğü metnin Yûsuf-ı Meddâh'a ait aynı eser olabileceğini güçlü bir ihtimal şeklinde değerlendirmiştir. Benzer beyitlerden hareketle böyle bir hükme varmak yanıltıcı olabilir. Nitekim on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda farklı isimler tarafından yazıldıkları kesin olan eserler arasında dahi aynı kalemden çıktıklarına hükmedilebilecek pek çok beyit vardır. Bu türden beyitler özellikle Özçelik'in de örnek olarak alıntıladığı beyitlerde görüldüğü gibi genellikle deyim ve atasözü türünden söz varlığını barındıran beyitlerdir. Çelebioğlu'nun gördüğü ve kayıp olduğu aktarılan veya Yûsuf-ı Meddâh'ın isminin geçtiği başka bir nüshaya ulaşılmadığı müddetçe Çelebioğlu'nun zikrettiği metin ile Ersoylu'nun yayımladığı metnin aynı olup olmadığı -düşük bir ihtimalle de olsa- şimdilik meçhuldür. Çelebioğlu, gördüğü nüsha hakkında bilgi verirken metnin bir diğer nüshasının Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yeni Yazmalar 2649 numarada 19b-30a sayfaları arasında olduğunu belirtmiştir (Çelebioğlu, 2018, s. 86, n. 62). Ersoylu ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 520'de bulunan mecmuanın 19b-30a -Ön Söz ve Kısaltmalar bölümünde sehven 39a yazılmakla birlikte metin kısmından 30a olduğu anlaşılmaktadır- sayfaları arasındaki nüshayı esas aldığını aktarmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde farklı numaralarla kayıtlı olduğu belirtilen her iki nüshanın aynı sayfalar arasında yer alması dikkat çekicidir. Fehmi Edhem Karatay tarafından hazırlanan *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'na müracaat edildiğinde (Karatay, 1961, II:359) Çelebioğlu'nun verdiği katalog numarasının isabetli olduğu görülür; ancak ilgili katalogda Ersoylu'nun verdiği numara yoktur. Katalogda, Çelebioğlu'nun verdiği numarada eserin 19b-39b sayfaları arasında bulunduğunun belirtilmesi Ersoylu'nun Ön

tespit edilenler dışında eser veya eserler verip vermediği belli değildir. *Hâmûş-nâme* adlı Farsça bir eseri olduğu belirtilmişse de bunun Yûsuf-ı Meddâh'tan önce yaşamış Yûsufî mahlasını kullanan başka bir şair tarafından yazıldığı ifade edilmiş (Erzi, 1949, s. 189-192); bu görüş bazı araştırmacılar tarafından da kabul görmüştür (Akar, 1985, s. 1; Özçelik, 2008, s. 26; Şafak, 2015, s. 103-104; Kurtuluş, 2016, s. 18). Başlangıçta Erzurumlu Mustafâ Darîr'e ait olduğu düşünülen *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinin de son yapılan çalışmalarla Yûsuf-ı Meddâh tarafından yazıldığı ortaya konulmuştur (Yazar, 2018).

Yûsuf-ı Meddâh'ın eserleri konusunda dikkat çeken husus, ileride görüleceği üzere *Dâstân-ı İblîs*'in yanında *Varka ve Gülşâh* ile *Kâdî vü Oğrı* hikâyelerinin de başka müellifler tarafından kaleme alınmış mensur versiyonlarının bulunmasıdır. *Varka ve Gülşâh*'ın nesre çevireni meçhul mensur hâlinin çok okunduğu,[3] Türkçe *Ferec Ba'd eş-Şidde* külliyatındaki "Ez-ān Düzd <ve> Ḳāżī ve Mācerāşān" başlıklı on sekizinci hikâyeden genişletildiği tespit edilen *Kâdî vü Oğrı* hikâyesinin ise yaygınlık kazanmış bir anlatı olduğu bilinmektedir (Kavruk, 2007, s. 543-545). Yûsuf-ı Meddâh'ın manzum olarak kaleme aldığı veya söylediği hikâyelerin aynı zamanda halk için yazılmış farklı mensur versiyonlarının bulunması dikkat çekicidir. *Varka ve Gülşâh*, *Maktel-i Hüseyn*, *Yûsuf u Züleyhâ*, Ashâb-ı Kehf ve Hz. Ali anlatılarının Yûsuf-ı Meddâh'tan çok önce de bilinen hikâyeler olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Örneğin Varka ile Gülşâh isimlerinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ve ondan da önce Selçuklular devrinde Semerkand'da yaşamış Sûzenî olarak şöhret bulan Muhammed bin Alî en-Nesefî'nin (ö. 569/1173-1174) birer beytinde geçmesi ve hatta aralarındaki olayların on birinci yüzyılın başlarında Ayyûkî tarafından Farsçada müstakilen kaleme alınması bu hikâyenin en azından İran edebiyatında çok eskiden beri bilindiğini göstermektedir. Hatta hikâyenin esasını Halife Osman (644-656) ve ilk Emevi halifesi Muaviye zamanında (661-680) yaşamış Arap şairi 'Urvat bin Hizâm'ın maceralarının teşkil ettiği de ortaya konulmuştur (Ateş, 1953, s. 33-36; 50). *Kâdî vü Oğrı* hikâyesinin *Ferec Ba'd eş-Şidde* gibi içerisinde oldukça eski anlatıları barındıran hikâye koleksiyonunda yer alması ise bu hikâyenin Yûsuf-ı Meddâh'ın yaşadığı dönemden çok daha evvel de bilinen bir hikâye olduğunu gösterir. Nitekim elimizdeki Türkçe versiyonu on dördüncü yüzyılın ortalarına tarihlenen *Ferec Ba'd eş-Şidde*'nin daha önceki yüzyıllarda yazılmış Arapça ve Farsça versiyonları da vardır (Hazai ve Tietze, 2017, s. I:18-20). Bu durumda; Yûsuf-ı Meddâh'ın, yeni hayaller inşa eden ve herkes tarafından görünmeyeni gösteren bir şairden çok, Türkçenin yazı dili olarak gelişim gösterdiği dönemde kompleks ve orijinal eserlerden ziyade halka mâl olmuş mensur versiyonları da bulunan ve daha önce de bilinen kadim anlatıları edebî kaygı gözetmeden kuru kuruya basit bir üslupla nazma çeken veya muhtelif meclislerde muhataplarına anlatan bir nâzım veya meddah olduğu söylenebilir.

Söz ve Kısaltmalar bölümünde sehven verdiği 19b-39b sayfa aralığıyla uyuşur. Bu durumda Ersoylu'nun Yeni Yazmalar 2649 numarada bulunan nüshayı gördüğü anlaşılmaktadır. Çelebioğlu, Yeni Yazmalar 2649 numarada kayıtlı nüshayı görüp Atatürk Üniversitesi Kütüphanesindeki nüshayla karşılaştırdıysa Ersoylu'nun yayımladığı metnin Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu kesindir.

3 Çeşitli coğrafyalarda Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yazılmış manzum, mensur ve halk hikâyesi türündeki *Varka ve Gülşâh* hikâyeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Yıldız, 2009, s. 17-46).

1. Dâstân-ı İblîs

Yûsuf-ı Meddâh'ın *Dâstân-ı İblîs* adlı mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir eseri olduğu daha öncesinden bilinmekle birlikte şimdiye kadar bu eserin metnine dair herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eserden ilk olarak İsmail Hikmet Ertaylan bahsetmiş (Ertaylan, 1946), ancak ulaştığı yazma nüshanın hangi kütüphanede veya özel koleksiyonda bulunduğuna dair herhangi bir bilgi aktarmamıştır. Ertaylan, bu makalesinde nüshanın ilk ve son sayfalarının tıpkıbasımını vermiş;[4] eserin baştan beş, ortalardan beş ve sekiz, sona yakın bölümden sekiz ve sondan ise beş beyti olmak üzere toplam otuz bir beytini Latin harflerine aktarmış; gruplar hâlinde verdiği bu beyitlerin öncesinde ve sonrasında diğer beyitlerde anlatılan olayların yüzeysel özetini çıkarmıştır. Ertaylan'ın bu makalesinde aktardığı kimi bilgiler, *Hâmûş-nâme*'yi Yûsuf-ı Meddâh'a ait göstermesi ve *Dâstân-ı İblîs* başta olmak üzere, konu ettiği Yûsuf-ı Meddâh'a ait bazı metinlerin nüsha özelliklerine ve katalog bilgilerine yer vermemesi Adnan Erzi tarafından ilmî gerekçelerle eleştirilmiştir (Erzi, 1949, s. 188-194). Bu nüshanın bugün nerede olduğu meçhuldür. Eserden bahseden bir diğer isim Âmil Çelebioğlu'dur. Çelebioğlu, Ertaylan'ın makalesi üzerinden eserin iki yüz küsur beyit civarında olduğunu söylemiş, özetini vermiş ve meclislerde okunan dinî-didaktik mesnevilerden olduğunu ifade etmiştir (Çelebioğlu, 2018, s. 85-86). Nihat Sami Banarlı ise eserin Hz. Muhammed ile Şeytan arasında geçen bir muhavere olduğunu belirtmekle yetinmiştir (Banarlı, 1971, s. 385).

Ertaylan'ın makalesinin ardından *Dâstân-ı İblîs* üzerine birbirini tamamlayan kapsamlı üç ayrı çalışma Metin Akar tarafından yapılmıştır. Akar, Ertaylan'ın yayımladığı beyitler ve yaptığı özet üzerinden *Dâstân-ı İblîs*'in kaynağına yönelmiş ve konunun Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) atfedilen, ancak esasında onun olmayan *Şeytan Hikâyesi* ile *Şeceretü'l-Kevn* adlı metinlere dayandığını; hikâyenin kaynakları arasında sahih olmayan hadis metinlerinin ön sırayı teşkil ettiğini, bununla birlikte İblis ile alakalı bazı bilgilerin derlenip bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmış, halk içinde yazılmış siyer, ilmihal ve menakıbname türünden eserlerden de istifade edilmiş olabileceğini ve eserin tahminî 240 beyitten oluştuğunu metni görmeden tespit etmiştir. Ayrıca, aynı konuyu işleyen, Arapçadan Türkçeye tercüme edilen mensur eserlerin varlığına dikkat çekmiş ve *Dâstân-ı İblîs*'in orijinal bir eser olmadığını belirtmiştir (Akar, 1985, s. 1-7). Kaleme aldığı ikinci makalesinde ise aradan geçen yaklaşık otuz yıllık süre zarfında görüşlerinin daha da perçinlendiğini ifade etmiş ve muhtemelen on beşinci yüzyılın sonu ile on altıncı yüzyılın başlarında yaşayan Dervîş Niyâzî-i Mevlevî tarafından yazılmış aynı konudaki mesneviyle Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinin mukayesesine yer vermiştir (Akar, 2014). Akar'ın konu üzerindeki üçüncü çalışmasında ortaya koyduğu dikkate değer tespitlerden biri ise anlatının Süryani Mor Efrem tarafından yazılan benzeri daha eski bir Süryanca versiyonunun bulunmasıdır. Akar, tebliğ olarak sunduğu ve ardından yayımladığı bu çalışmasında *Dâstân-ı İblîs* ile Mor Efrem'in şiirinin özetini vermiş, benzerliklerinden ziyade aralarındaki iki temel farklılığa değinmiş ve birbirinden farklı kültür dairelerinde üretilen

4 Ertaylan'ın verdiği tıpkıbasımda ilk sayfanın başlık da dahil dokuz, son sayfanın ise on üç satır (on iki beyit) olduğu görülür. Bu nedenle muhtemelen ilk sayfanın tıpkıbasımı yapılırken tamamının verilmediği ve üstten serlevhanın veya alttan dört satırın/beytin kesilmiş olabileceği ihtimal dahilinde düşünülebilir.

eserlerden öncekinin sonrakini etkilemesi gibi bir durum söz konusuysa bunun muhtemel nedenini ele almıştır (Akar, 2016).

Dâstân-ı İblîs, Hz. Muhammed ile İblis arasındaki diyaloğu konu alan, aruzun remel bahrinin *fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün* kalıbıyla mesnevi nazım şekliyle yazılmış, elimize ulaşan hâliyle 237 beyitten oluşan bir eserdir. Ertaylan tarafından tıpkıbasımı verilen iki sayfada kayıtlı ve Latin harflerine aktarılan bazı beyitlerin yeni tespit edilen nüshada bulunmayışı, beyit sayısının daha fazla olabileceği konusunda fikir verir; ancak bu türden eserlerdeki müstensih müdahaleleri eserin beyit sayısı hakkındaki tahminlerimizi kesinleştirmez. Yûsuf-ı Meddâh'ın, eserine verdiği isim belli değildir. Metnin ele geçen iki nüshasında kayıtlı başlıklar birbirinden farklıdır. Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş aynı konuyu işleyen mensur eserin/eserlerin *Naṣīḥat-ı İblīs*, *Vaṣiyyet-i İblīs*, *Ḥizbü'ş-Şeyṭān* veya *Suʾāl ü Cevābi Nebī Maʿa İblīs* gibi birbirinden farklı başlıklarla anılması, Yûsuf-ı Meddâh'a ait eserin asıl başlığı konusunda şüphe uyandırır. Yûsuf-ı Meddâh'ın on dördüncü yüzyılda eserler veren muahhar bir nâzım veya meddah oluşu, bazı eserlerine ait başlıkların ve hatta kimi beyitlerinin de yüzyıllar içerisinde müstensih müdahalesine maruz kalarak değişmesine sebebiyet vermiştir.

Eser, kibrin ve benlik davası gütmenin kötülüğüyle açılır. 4. beyit itibarıyla İblis'in Allah'ın huzurundan kovulduğu belirtilir. Gurura kapılmanın olumsuzluğu, İblis üzerinden örneklenerek muhataba kibirden uzak durması ve Allah'ın huzurundaki acziyetini idrak etmesi öğütlenir. 9. beyit, anlatıya girişi sağlayan vasıta beytidir. Hikâye, Hz. Muhammed'in ashabıyla oturduğu sırada İblis'in insan kılığında içeri girmesiyle başlar. Peygamber, İblis'in verdiği selamı almayarak onu yalnızca muhiblerden alacağını belirtir. İblis, gelme nedeninin sorulması üzerine Allah tarafından gönderildiğini ve Hz. Muhammed'in tüm sorularına cevap vereceğini, aksi hâlde yanmakla cezalandırılacağını, bu korkuyla Peygamber'in huzuruna geldiğini belirtir. Hz. Muhammed'in İblis'e ilk sorusu Hz. Âdem'e secde etmeme nedenidir. İblis'in üslubunca inşa edilen Hz. Âdem'in cennetten kovulmasına dair beyitlerin ardından 35. beyit itibarıyla Peygamber'in İblis'e çeşitli sorular sorduğu bölüm başlar. Hz. Muhammed, mealen "kimleri sevmezsin, ibadet edenler sana zarar verir mi, Kur'ân okuyanlarla ve hacca gidenlerle aran nasıldır, sadaka vermenin sana zararı nedir; Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali hakkında ne söylersin; öğüt verenlerin, dostların, yoldaşların, sohbet arkadaşların, tercümanın, ortağın, gazilerin, gönlünü feraha kavuşturanlar, görmek istediklerin, sevdiğin dostların, sana uyanlar, yardımcıların, yüzünü kara edenler, belini bükenler, seni yerindirenler, cemaatin, eşin, hâfızın, imamın, müezzinin, defterdarın, resulün ve senden rahmet umanlar kimlerdir; evin ve mescidin nerededir, yediğin nedir?" gibi çeşitli sorular sorar. Peygamber'in sorduğu dinî ve ahlakî her bir soru İblis tarafından cevaplanır. İblis, bu sorular arasında ayrıca insanlara yaptığı kötülüklerden de bahseder. Bu diyaloğun ardından 200. beyitte Hz. Muhammed; İblis'in, ümmetinden el çekmesini ister. İblis ise ellerini Kur'ân'dan ayırmamalarını, hakkı bâtıl işleriyle örtmemelerini, haramdan uzaklaşmalarını söyler ve bu öğütleri tutarlarsa cennete girip Allah'ın cemâlini göreceklerini belirtir. 205. beyit itibarıyla Hz. Muhammed, İblis'ten ashabına nasihat etmesini ister. İblis ise 213. beyte kadar namazı vakitlice kılmak, kadınlarla eğlenceden sakınmak, yalan yere and içmemek, gıybet ve iftira etmemek konusunda nasihatler verir. Ardından

Cebrail gelir ve İblis, Allah'ın kendisine yaptıklarını anlatır. Cebrail, İblis ile konuşmaya başlar. İblis, sevgiden dolayı gönlünün darmadağın olup kibirle dolduğunu, ilmine aldandığını ve bu nedenle Tanrı'nın onu belaya uğrattığını söyler. İblis'in Hz. Âdem'e secde etmemesi konusu tekrar açılır. Allah'ın, meleklere Âdem'e secde emri verdiğini, bu sırada kendisinin ilk sözü hatırladığını, Allah'tan başkasına secde etmenin haram olduğunu, kendisinin secde etmeyip bütün meleklerin Âdem'in önünde saygıyla eğildiğini; Allah'ın, kendisini huzurundan kovacağını bilmediğini, neticede huzura yakınken uzak olduğunu anlatır. Bütün meleklerin kendisine mahkûm, bilinmeyen bütün işlerin malum, ilim konusunda eşsiz, bütün işinin Allah'a ibadet olduğunu, kendisinden başka kimsenin Allah'a bu derece yakın olmadığını hatırlatır. Bunun üzerine muhataba öğüt mahiyetindeki beyitler gelir. Metin, Yûsuf-ı Meddâh'ın duasıyla ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi anmasıyla sonlanır. *Dâstân-ı İblîs*, Ertaylan'ın ifadesiyle "dinî bir hikâye, ta'limî bir mesnevidir. …tasavvufi çeşniden uzak, şer'i bir kanaat ve zahirî bir i'tikadla kaleme alınmış[tır]" (Ertaylan, 1946, s. 113).

Eserin yazılış yahut söyleniş amacı okuyana veya dinleyene sorular ve cevaplar üzerinden alttan alta nasihat vermek ve İblis'in yolundan uzaklaşmak gerektiğini telkin etmektir. Sorulan sorular ve verilen cevaplar kötülüklerin ön plana çıkarılarak iyiliklerin belirgin hâle getirilmesine vesile olur. Muhatabın bu yolla iyi ile kötüyü birbirinden ayırması amaçlanır. Öyle ki Yûsuf-ı Meddâh tarafından bilinçli ve baskın olarak kurgulandığı düşünülen; İblîs'in, sorulan kimi sorular ve Hz. Muhammed karşısındaki ılıman ve yaptıklarının kötü olduğunu içten içe kabul eden tavrı, muhtemelen muhatabın belirtilen olumsuz eylemlere yaklaşımını olumlu yönde etkilemek içindir. Eserin kurgusu bağlamında bu tasarrufun Yûsuf-ı Meddâh'ın tercihi olduğu ihtimal dâhilinde düşünülebilir. Nitekim kurgulanan bu tavır, tespit edilebildiği kadarıyla mensur tercümede bu derece baskın şekilde görülmez ve İblis, genellikle davasından vazgeçmeyen ve anlatının sonunda Hz. Muhammed tarafından huzurdan kovulan asi bir çehreyle karşımıza çıkar.

Ahmed Ateş, Yûsuf-ı Meddâh'ın, bazı eserlerini kaleme alırken veya söylerken doğrudan mevzuun kaynağını teşkil eden dilden tercüme etmediğini, bu sırada kendi kültür dairesinden bazı motifleri de eserine kattığını öne sürmüş (Ateş, 1946), ancak Ayyûkî'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisi üzerine çalıştıktan sonra yayımladığı mukayeseye dayalı bir başka makalesinde ise bu konuya ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtmiştir (Ateş, 1953). Kahramanları Arap olarak gösterilen, vakaları Arap coğrafyasında geçen ve ilk olarak Ertaylan'ın belirttiği üzere Farsça bir esere bağlı kalınarak kaleme alındığı belirtilen *Varka ve Gülşâh* mesnevisi, bu duruma örnek teşkil eden eserlerinden biridir (Ateş, 1946, s. 3; Ateş, 1953, s. 42).[5] Nitekim Ateş'in aksine Grace Martin Smith, yaptığı mukayese neticesinde Yûsuf-ı Meddâh'ın kaleme aldığı *Varka ve Gülşâh*'ın Ayyûkî'ye ait eserin basit bir kopyası olmadığını belirtmiştir (Smith'den aktaran Özçelik, 2008, s. 29). Buna rağmen Smith'in, Yûsuf-ı Meddâh'ın bir nebze de olsa özgünlük arayışında olduğuna dair görüşü *Dâstân-ı İblîs* için geçerli değildir.

5 Özellikle Yûsuf-ı Meddâh tarafından hikâyeye ilave edildiği düşünülen motifler için bkz. (Ateş, 1946, s. 17-19). Yûsuf-ı Meddâh'ın eserini inşa ederken on birinci yüzyıl civarında yaşamış Ayyûkî tarafından kaleme alınan Farsça *Varka ve Gülşâh* mesnevisinden etkilendiği, Grace Martin Smith tarafından ortaya konulmuştur, bkz. (Elçin, 2008, s. 30-31).

Yûsuf-ı Meddâh'ın bu kısa eseri kaleme alırken veya söylerken, aynı konuyu işleyen, Hz. Muhammed ile İblis arasındaki soru-cevap türünden diyaloğu aktaran ve kaynağı tam olarak tespit edilemeyen Arapça anlatıdan etkilendiği açıktır.[6] Âmil Çelebioğlu, anlatının kaynağının İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-688) rivayet edilen hadis olduğunu belirtmiştir (Çelebioğlu, 2018, s. 85). Mensur türde yapılmış tercümeye ait bazı nüshaların hemen başında ise Ebu'l-Hasen el-Bekrî Muhammed bin İshâk'tan veya doğrudan Hz. Muhammed'den rivayet olduğu aktarılır (Sarıkaya, 2021, s. 477; Uyanıker, 2022, s. 72). Akar'ın tespitleri ise benzer bir anlatının İslâmiyet'ten önce de bilindiğini ortaya koymuştur. 285 yılında Nusaybin'de doğan Süryani Mor Efrem'in (ö. 373) onuncu yüzyılda Mısır'da bir Süryani manastırında bulunan *Kutsal Ruhun Kavalı* olarak adlandırılan eserinde yer alan ve 158 nazım biriminden oluşan yirmi sekizinci şiirinin konusu Arapçadan Türkçeye çevrilen mensur anlatının ve *Dâstân-ı İblîs*'in çeşitli yönleriyle benzerlik göstermektedir. İblis, başlangıçtaki dua bölümünün ardından 48. nazım biriminden itibaren her bir nazım biriminde insanlara yaklaşımını ve onları kötülüklere sevk edişini Hristiyan inancı bağlamında tek tek anlatır. *Dâstân-ı İblîs*'te İblis, Hz. Muhammed'in yanına kendi isteğiyle değil, Allah'ın emriyle geldiğini belirttiği gibi Mor Efrem'in şiirinde

6 Bu kaynak eser, kimliği meçhul mütercim tarafından okuyana fayda sağlayacağı gerekçe gösterilerek Arapçadan Türkçeye nesren tercüme edilmiş ve bu durum eserin ilk satırlarında açıkça izah edilmiştir. Tercümenin, yazma eser kütüphanelerinde, birbirleri arasında pek çok nüsha farkını barındırmakla birlikte çok sayıda nüshasının bulunması, anlatıya okuyucular tarafından fazlasıyla teveccüh edildiğini ve tercümenin bu teveccüh nedeniyle dönemler içerisinde çeşitli varyantlarla değiştirildiğini gösterir. Bazı çalışmalarda, elimize ulaşan nüshaların birbirinden farklı mütercimler tarafından tercüme edilen eserler olduğu belirtilmişse de günümüze ulaşan çoğu nüshanın hemen hemen aynı cümlelerle başlaması ve bitmesi dikkat çekicidir. Bu nedenle bu nüshaların aynı kalemden tercüme edildiği ve özellikle mensur olması hasebiyle dönemler içerisinde müstensihler tarafından eklemelere ve çıkarmalara maruz kalarak farklılaştığı ihtimal dâhilinde söylenebilir. Nitekim mensur eserler, aruz gibi bir bağlayıcılığa sahip olmadığından manzum eserlere göre daha fazla müdahaleyi ve nüsha farkını barındırmaktadır. Bu nüshaların temel itibarıyla aynı tercüme olup olmadığı meselesi ayrıca incelenmelidir. İlgili tercümenin (veya tercümelerin) tespit edilebilen nüshalarından bazıları şunlardır: *Nasîhat-ı İblîs [Tercümesi]*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîrî Hikaye-Roman, Nr. 280; *[Nasîhat-ı İblîs]*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîrî Şeriyye, Nr. 601, vr. 1b-26b; *[Nasîhat-ı İblîs]*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, Nr. 5329/3, vr. 12b-19b (Sondan eksiktir); *[Hazâ Kitâbu] Vasiyyeti İblîs [ʻAleyhi'l-laʻne]*, Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 1985/1, vr. 2b-28a (Varak numarası yanlış verilmiştir. 1b olması gereken sayfa 2b'den başlatılmıştır); *Hizbü'ş-Şeytân*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 8214/2, vr. 19a-24b (Sondan eksiktir); *Hazâ Su'âli Cevâbi Nebî Maʻa İblîsü'l-Laʻîn*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 8042/2, vr. 234b-245b (Kitap adı katalogda *Terceme-i Risâle-i İblîs* şeklinde kayıtlıdır); *Risâle fî Hikâyei İblîs Aleyhi'l-laʻne*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 9910/8, vr. 88b-102b; *Nasîhat-ı İblîs*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 8893/2, vr. 84b-99b; *Hazâ Kitâbu Nasîhati İblîs*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 3414/2, vr. 123b-143a; *[İblîs Nasîhati]*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 3907/1, vr. 1b-10a; *Hazâ Nasîhati İblîs ʻAleyhi'l-laʻne*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 5449/2, vr. 26b-50b; [*İblis Hakkında Risale*], Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Vahid Paşa, Nr. 2179; *[Hazâ] Su'âl [ü] Cevâbi Nebî Maʻa İblîs[ü'l-laʻîn]*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan, Nr. 497/2, vr. 48b-67b; *[Hazâ] Kitâbu İblîs*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. BY7296/1, vr. 1a-12a (Varak numaraları yanlış verilmiştir. 2a olması gereken sayfa 1a'dan başlatılmıştır); *[Nasîhat-ı İblîs]*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. BY3568/3, vr. 51a-59b; *Nasîhatü'ş-Şeytân*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. 3485/1, vr. 1b-50a; *[Hazâ Kitâbu] Nasîhati İblîs*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nr. 1824, vr. 1b-15b. Aynı konuyu işleyen ve diğerleriyle farklılık arz eden başka bir mensur eser için bkz. *Hikâyet-i İblîs [ʻAleyhi'l-laʻne]*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, Nr. 1582/10, vr. 98b-102b.

de yaptığı kötülükleri iyiliğinden değil, İsa'nın (Tanrı'nın) baskısından ve zorluğundan dolayı açıkladığını tekraren söyler (Süryani Mor Efrem, 2012, s. 360, 372). Hz. Muhammed, *Dâstân-ı İblîs*'in sonunda İblis'i huzurundan kovduğu gibi Mor Efrem de son nazım biriminde Şeytan ile gerçekleştirdiği bu diyalogdan ve mülakattan sonra onu defettiğini belirtir (Süryani Mor Efrem, 2012, s. 373). Şiir, şahıslar ve mekânlar noktasındaki farklılıklara rağmen konunun işlenişi ve kompozisyonu bakımından *Dâstân-ı İblîs* ile ortaktır. Bu ortaklık, İblis hakkındaki bu türden bir anlatının yalnızca Müslümanların zihninde değil, onun kötülüklerinin belirginleştirilmesi ve bu kötülüklerden uzaklaşılması gerektiği noktasında insanlığın şeytan inancına sahip ortak hafızasında yer ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. İslâm dünyasında buna benzer anlatıların yalnızca İblis ve Hz. Muhammed arasında kurgulanmadığı, müstakil olmasa dahi Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerle İblis arasında dahi bu türden diyaloğu aktaran başka eserlerin veya çeşitli eserler içerisinde muhtelif pasajların bulunduğu görülmektedir. Örneğin Kemâlüddîn ed-Demîrî'nin (ö. 808/1405) *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eserinde İblis ile Hz. İsa arasında geçen bir diyaloğa yer verilmiştir. Tarif Khalidi, bu türden soru-cevap tarzındaki konuşmaların âdâb literatürüne özgü olduğunu belirtir (Khalidi, 2003, s. 202). Şeytan hikâyesi genel başlığı altındaki anlatının özellikle Anadolu coğrafyasında ortaya çıktığı andan itibaren kitleleri etkilediği ve zaman içinde yaygınlık kazanarak toplumun hemen her kesimi tarafından bilinir hâle geldiği, anlatıda geçen İblis'e ait bazı söylemlerin bugün dahi halk arasında birer inanış hâlinde yaşamasından anlaşılmaktadır.

İblis'in eser içerisindeki söylemleri, *Dâstân-ı İblîs*'i son derece muhtasar bir manzum ilmihal kitabına yaklaştırır. İlmihal kitaplarında aktarılan bazı bilgiler, İblis'in bu eserde anlattıklarının aksi düşünüldüğünde *Dâstân-ı İblîs*'te anlatılanlarla paralellik arz eder. Eski Anadolu Türkçesi dönemine tarihlenen *Kitâbu'l-Gunya*'da Bâbü't-Tahâreti, Bâbü's-Salât, Bâbü Mikdâri Kırâati'l-Kur'ân, Bâbü's-Sıyâmi, Bâbü'z-Zekâti, Bâbü Menâsikü'l-Hacci ve Bâbü't-Talâkı gibi başlıklar altında işlenen konulara *Dâstân-ı İblîs*'te de kısaca değinilmekte; İblis, bu ve benzeri konularda, ilmihal kitaplarında öğütlenenlerin aksine dair yaklaşımlarından bahsetmektedir. Örneğin, *Dâstân-ı İblîs*'te Peygamber'in sorduğu "hâfızın kimdir" sorusuna İblis, "ağıt yakanlardır" cevabını verir; ancak *Kitâbu'l-Gunya*'da cenaze toprağa verildikten sonra yapılması ve yapılmaması gerekenler ifade edilirken ağıt yakmamak gerektiği "ölüyiçün ṣaġu ṣaġmaḳ gerekmez" şeklinde aktarılmıştır (Akkuş, 1995, s. 399). Bu nedenle *Dâstân-ı İblîs*'e göre, *Kitâbu'l-Gunya*'da bahsedilenin aksini yapanlar İblis'in hâfızıdır. Muhatap, *Dâstân-ı İblîs*'te anlatılanları okuyup veya dinleyip tam aksini düşündüğünde zihninde bir nevi eğitici muhtasar bir ilmihal kitabıyla karşılaşır.

Dâstân-ı İblîs ile daha önce zikredilen mensur tercüme mukayese edildiğinde Yûsuf-ı Meddâh'ın anlatıyı değiştirecek kadar herhangi bir katkıyla genişletmediği ve çoğunlukla bu mensur eseri veya buna kaynaklık eden temel anlatıyı nazma çektiği anlaşılmaktadır. Hatta Yûsuf-ı Meddâh tarafından çoğu beyitte tercih edilen kelimelerin kimi mensur tercüme nüshalarında da aynen kullanılması fazlasıyla dikkat çekicidir. Bununla birlikte Hz. Muhammed, anlatının bir bölümünde İblis'e, kışkırtmak için kendisinden önceki peygamberlere gidip gitmediği yönünde bir soru sorar. İblis, bu soruya Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Musa, Hz.

Yûsuf'un kardeşleri, Hz. İsa, Hz. Yahya ve Hz. Eyyûb üzerinden cevaplar vererek her birinin yanına bir şekilde gittiğini ve onları kandırmaya çalıştığını veya kandırdığını bu peygamberlerin başından geçen olaylara telmihlerle anlatır. Bu bölüm, anlatının pek çok mensur nüshasında bulunmaması hasebiyle eserin en orijinal bölümü gibi görünse de tespit edilebilenlerden birinde (Yeldan, 2019, s. 74-75) Hz. Yahya ve Hz. Eyyûb'un kıssası hariç tutularak yer bulmuştur. Diğer taraftan yine aynı mensur tercüme nüshasında, İblis'in tufan öncesinde eşeğin kuyruğuna tutunarak Hz. Nûh'un gemisine bindiğini anlatan kıssaya yer verilmiştir (Yeldan, 2019, s. 73). Bu kıssa, Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinde yoktur. Eserin sonunda Hz. Muhammed'in İblis'ten ashabına nasihat etmesini istediği bölüm de ulaşabildiğimiz mensur tercüme nüshalarında görülmemektedir;[7] ancak bu durum, bu bölümün Yûsuf-ı Meddâh tarafından kurgulanan bir bölüm olduğunu ileri sürmek için yeterli bir delil değildir. Eserin sonundaki Cebrail'in geldiği bölüm ise mensur tercümenin bazı nüshalarında bulunurken bazısında bulunmaz.[8] Mensur tercümenin sonunda Hz. Muhammed, İblis'ten Hz. Âdem'in türbesine gidip ona secde etmesini ister. Bunu reddeden İblis, Peygamber tarafından huzurdan kovulur ve eser sonlanır. Buna rağmen daha önce de belirtildiği gibi Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinde daha ılımlı ve günahını kabullenen bir İblis portresi çizilmiştir. Buradan hareketle *Dâstân-ı İblîs* veya *Şeytan Hikâyesi* genel başlığı altında değerlendirebileceğimiz bu kadim anlatının, hikâyeyi kaleme alan veya anlatan kişiler tarafından dönemler içerisinde çeşitli eklemelerle ve çıkarmalarla değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Yûsuf-ı Meddâh'ın eseri ile aynı konuyu ele alan mensur tercümenin mukayesesinde anlatının ufak nüanslar dışında aynı şekilde başladığı, her iki eserde kimi zaman sıralaması değişmekle birlikte hemen hemen aynı sorulara aynı cevaplarla karşılık verildiği görülmektedir. Mensur tercümenin kimi nüshasındaki soru ve cevap sayısının Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindekilerden daha fazla ve ayrıntılı olduğu da dikkat çeker.[9] Bu benzerliklerden bazılarına kısaca şu şekilde örnek verilebilir:

7 İsmail Hikmet Ertaylan, bu bölümde Peygamber'in Allah'a yalvardığını ve ashabına dönerek öğütler verdiğini belirtmişse de (Ertaylan, 1946, s. 115) 201-213 numaralı beyitlerden öğüt verenin Peygamber değil, İblis olduğu anlaşılmaktadır. 205. beyitte Peygamber'in İblis'ten nasihat etmesini istediği açıktır. "*Çün namāz vaḳtı ola tézcek ḳıluñ / Yoḫsa ben menʿ eyleyiserem bilüñ*" şeklindeki 208. beyitte ise öğüt verenin İblis olduğu netleşir. Ertaylan'ın bu konudaki yanılgısının nedeni, muhtemelen bu çalışmadaki 207. beyitte olduğu gibi elindeki nüshada da aynı beytin müstensih müdahalesine uğramasındandır. Bu beyitte Peygamber'in ağzından çıkan ve İblis'i gösteren "bundan" ifadesi müstensih müdahalesiyle "benden" şeklinde harekelenmiştir. Bu durum, öğüt verenin muhtemelen Peygamber olduğu yönünde bir yanılgıya sebebiyet vermiştir.

8 Örneğin bu bölüm, Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Vahid Paşa, 2179 numarada kayıtlı nüshada olmamakla birlikte Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Koleksiyonu, BY7296/1 numarada kayıtlı nüshada vardır, bkz. (11b-12a).

9 Nursel Uyanıker, mensur tercümenin bir nüshası üzerinden yaptığı incelemede ilgili nüshada Hz. Muhammed tarafından İblis'e elli dört soru sorulduğunu tespit etmiş ve bu sayı ile İslâm'ın elli dört farzına dikkat çekilmek istendiğini belirtmiştir, bkz. (Uyanıker, 2022, s. 66).

Tablo 1. Dâstân-ı İblîs ile Mensur Tercümenin Mukayesesi			
Dāstān-ı İblīs		***İblîs Hakkında Risâle***[10]	
Var yöri gét ol ḥabîbüm ḳatına Her ne kim senden suʾāl étsẽ yénẽ	B. 21	Muḥammed'e varasın, her ne ṣorarsa ṭoġrı cevāb véresin.	3a
Eydivérgil sen cevābın[ı] anuñ Yoġsa oda tutuşur cānuñ tenüñ	B. 22	Eger ṭoġrı cevāb vérmezseñ seni yaḳub…	3a
Yöri var maḥkūm ol peyġāmberẽ Varmaz-ısañ kül olursın ḳabḳara	B. 23	…kül eylese gerek. Ol ḳorḳudan geldim, dédi.	3a
Bir daḥı dér sevmezem ʿālimleri Ben dürişüb yapduġum yıḳar géri	B. 41	ʿĀlimleri ziyāde sevmezin zīrā ṣāliḥ ʿālim benim üzerime aşadurur…[11]	17a
Éytdi *Ḳurʾān* oḳıyanla nétẽsin Éytdi endāmum erir éy pāk-dīn	B. 47	Yā melʿūn, ḳacan kim benim ümmetim Ḳurʾān oḳusa néce édersin? İblîs eyitdi: Ben ol vaḳtın āteş üzerinde ḳalāy eridügi gibi eridürem, dédi.	4b-5a
Yā Resūlallāh oruc dutan temām Başuma urur benüm oddan licām	B. 49	Ol vaḳt benim aġzıma oyan ururlar ṣol aṭ aġzına urduḳları gibi.	5a
Kim taṣadduḳ eyler-isẽ yoḳsula San ki baltayla beni iki bölẽ	B. 50	İblîs eyitdi: Hemān ol gişi beni iki pāre éder.[12]	5a
Dört yanumdan tutışa nār-ı saḳar Ol gün ola cānuma yavlaḳ ḫaṭar	B. 51	Bir pāremi saḳar ṭamusına atar ve bir pāremi cehennem ṭamusına atar, dédi.[13]	5a
Éytdi anuñçün baña ḫ[v]oş gelmez ol Altı ḫaṣlet var icinde yā Resūl	B. 53	İblîs ʿaleyhi'l-laʿne eyitdi: Yā Muḥammed, ṣadaḳada altı ḫaṣlet vardur.	5a

10 Mukayese amacıyla burada yararlanılan nüsha Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Vahid Paşa, 2179 numarada kayıtlı olup Mehtap Alper tarafından yayımlanmıştır, bkz. (Alper, 2022). Eserin orijinal adı *İblîs Hakkında Risâle* olmayıp bu ismin sonradan konulduğu anlaşılmaktadır. İlgili sütunda, alıntılanan cümlelerin makaleye bağlı olarak geçtiği varak numaraları belirtilmiştir.

11 Aynı cevap bir diğer nüshada Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindeki ifadelerle birebir uygunluk gösterir: "*ʿĀlimleri sevmezin. Zīrā ki ben dürişib yapduġum anlar yıḳar, didi*" (Sarıkaya, 2021, s. 479). Sarıkaya tarafından yayımlanan bu tercümedeki bazı ifadeler Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindekilerle uyuşur. Örneğin, *Dâstân-ı İblîs*'teki 72 numaralı "*Ḳanda ki[m] ehl-i zinā olsa benüm / Ol güvẽgümdür anı sever cānum*" beyti bu mensur tercümede manzum olarak "*Güyegüdür kim zinā ḳılsa baña / Ét dérem ögüt vérürem ben aña*" şeklinde geçmektedir (Sarıkaya, 2021, s. 480; 490, vr. 33a). "Ét dérem" ifadesi Sarıkaya neşrinde "Eyt dir kim" şeklinde yanlış okunmuştur. Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindeki 77 numaralı beytin ikinci mısraındaki "*Ortaġum artuġ alıb eksük véren*" ifadesi aynı tercümede "*Resūl eyitdi: 'Ortaġuñ kimlerdür?' Eyitdi: 'Artuḳ alup eksük ṣatanlardur*" şeklindedir (Sarıkaya, 2021, s. 480; 490, vr. 33a). "Artuḳ alup" ifadesi Sarıkaya neşrinde "Ortaḳ olup" şeklinde yanlış okunmuştur. Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinin 91 numaralı beyti "*Seyyid éytdi defterüñ kimler-durur / Éytdi şunlar kim téninẽ gög urur*" şeklindeyken bu soru-cevap aynı mensur tercümede "*Ve daḥı tenine dögün uranlar defterdārlarumdur*" şeklinde geçmektedir (Sarıkaya, 2021, s. 481; 490, vr. 33b). Sarıkaya neşrinde "dögün" kelimesi "degür" şeklinde yanlış okunmuştur. Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinin 99 numaralı beytinde "*Éytdi ol kimdür resūlüñ éydivér / Éytdi cādūlardur éy māh-ı münīr*" beyti mensur tercümede "*Elçilerüm cāẕūlardur*" şeklinde ifade bulmaktadır (Sarıkaya, 2021, s. 481).

12 "éder" kelimesi Mehtap Alper neşrinde "éde dér" şeklinde yanlış okunmuştur, bkz. (Alper, 2022, s. 698).

13 Alper neşrinde cümle başındaki "bir" kelimesi okunmamış, "atar, dédi" ifadesi ise "atardı" şeklinde yanlış okunmuştur, bkz. (Alper, 2022, s. 698).

Mālını artur[ur] ʿömrüni bilē ʿĀḳıbet vérüb ṣavāb-ender bula	B. 54	İkinci Ḥaḳ Teʿālā mālına berekāt vére. Üçünci Ḥaḳ Teʿālāʿömrine berekāt vére.	5b
Tañrı emriyilē perde ṭartıla Ol ḫalāyıḳlar ṭamudan ḳurtıla	B. 57	Ḥaḳ Teʿālā ol ḳula cehennem arasında bir ḥicāb yaradır, ol gişi hīç cehennem ıssısın görmeye.	5b
Éytdi ol durduġı yérē varmazam Gölgēsin görsem ḳaçaram durmazam	B. 62	ʿÖmer Rāḍiyallāhu ʿanhu dérseñ ḳanda görsem gölgesini ḳacarım, dédi.	6a
Éytdi andan utanur cümle melek Ben daḫı utanduġuma ṭutma şekk	B. 64	ʿOṯmān'dan ziyāde utanuram, şerr-i melekden utanduġum gibi.[14]	6a
Ben ʿAlī'den olmışam yavlaḳ zebūn Éyt aña déñ baña zaḫm urmasun	B. 66	Ammā ʿAlī'yi dérseñ ben andan başım ḳurtarmaġa rāżīyem, dédi.	6a
Eytdi her kim ribā yér dostum-durur Hem ögütcüm diñü diñlēyen-durur	B. 68	Benim naṣīḥatcim yalan yére and içenlerdür ve ḥarām māl cemʿ édenlerdür ve ḳovıcılıḳ ve ġaybet édicilerdür.	14a
Eytdi yüzinüñ göresi kim-durur Ṭalāḳına and icēndür yā Resūl	B. 80	Yā melʿūn seniñ gözleriñ nūrı kimdür? İblīs eyitdi: Benim gözlerim nūrı ṭalāḳ-ıla and içen erlerdür.	14b
Mescidüm bāzār-ıla sudur evüm Her ki ḫāyindür cemāʿat ol ḳavüm[15]	B. 91	Yā Muḥammed, benim evim ḥammāmdur ve mescidim soḳaḳlardur.	15a
Éytdi kim oġlan[cuġı] ḫ^vod dembe-dem Néce dürlü diler-isem oynadam	B. 111	Seniñ ümmetiñ oġlancıḳları benim elim altındadır, her ne dilersem uydururam.[16]	7b-8a
Éytdi ʿavret var mı kim uymaz saña Şerr ü fitne ḳılma[ya]sın [sen] aña	B. 117	Yā laʿīn, erlerden ve ʿavretlerden hīç seniñ üzeriñe ġālib var mıdur?	16b
Éytdi yā Aḥmed Meryem'dür biri Āsiye Ḫātūn ki Firʿavn'dur éri	B. 119	İblīs eyitdi: ʿAvretlerden ʿİmrān ḳızı Meryem ve Firʿavn ʿavreti Āsiye…	16b
Bunlaruñ biri Ḥadīce yā Emīn Fāṭıma dördüncüsi éy pāk-dīn	B. 120	…ve seniñ ḫātūnıñ Ḥadīce ve ḳızıñ Fāṭıma.	16b

14 Alper neşrinde "şerr-i melekden" ifadesi "şerrimden" şeklinde yanlış okunmuştur. Mensur tercümenin bir başka nüshasında şu cümleye yer verilmiştir: "*ʿOṯmān'dan utanuram, meleklerden utanduḳlarım gibi.*" (*Naṣīḥat-ı İblīs*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîrî Hikaye-Roman, Nr. 280, vr. 5b [Nüshaya varak numarası verilmemiştir]). İblis'in cevabı bir başka nüshada ise şu şekildedir: "*Cemīʿi melāʾikler ʿOṯmān'dan utanurlar. Ben daḫı utanuram, didi.*" (Sarıkaya, 2021, s. 479).

15 Mensur tercümede İblis, Hz. Muhammed'in "Mescidin ve evin neresidir?" sorusuna "Mescidim sokaklar, evim ise hamamlardır" cevabını verir. Yûsuf-ı Meddâh, İblis'e bu sorunun cevabını beyitte de görüldüğü gibi vezin kaygısıyla ve kendi üslubunca "*Mescidüm bāzār-ıla sudur evüm*" şeklinde verdirir. Mertol Tulum tarafından hazırlanan *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* başlıklı sözlükte "bāzār" kelimesine "zuḳāḳ, soḳaḳ" karşılığı verilmiştir, bkz. (2011, s. 379). "Hamam" kelimesi ise Yûsuf-ı Meddâh tarafından "su" kelimesiyle karşılanmıştır. Mensur tercümenin bir başka nüshasında ise aynı cevapta Yûsuf-ı Meddâh'ın seçtiği kelimelere yer verilmiştir: "*Benüm mescidüm bāzārlardur.*" Bkz. (Sarıkaya, 2021, s. 481; 490, vr. 33b). Kelime, Sarıkaya neşrinde "yârânlardur" şeklinde yanlış okunmuştur.

16 Bu ifade bir diğer nüshada Yûsuf-ı Meddâh'ın ifadesiyle uygun olarak şöyledir: "*Ve ümmetüñ oğlancıḳları benüm elim altındadur. Néce dilersem oynadıram.*" Bkz. (*Naṣīḥat-ı İblīs*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîrî Hikaye-Roman, Nr. 280, vr. 6b).

Dâstân-ı İblîs, sanat göstermek kaygısıyla değil, muhataba fayda sağlaması amacıyla kaleme alındığından edebî sanatlardan yoksun ve herhangi bir edebî özellikten mahrumdur. Günlük konuşma diliyle, sade bir Türkçeyle söylenmiştir. Yûsuf-ı Meddâh, bazı beyitlerde Kur'ân-ı Kerîm'den yaptığı kimi zaman kısmî kimi zaman tam alıntılarla vermek istediği mesajı kuvvetlendirmek niyetiyle eserin amacına yönelik iktibaslara başvurur. Örneğin 113 numaralı beyitte zikrettiği "*şeyṭān-ı ins*" tamlamasıyla En'âm Suresi'ndeki "[Ey Peygamber!] Biz [kâfirleri sana düşman yaptığımız gibi], insan ve cin şeytanlarını [görünür görünmez şeytanları] da her peygambere düşman yaptık" mealindeki 112. ayeti; 155 numaralı beyitteki "*min ʿazābillāhi*" ifadesiyle İbrahim Suresi'ndeki "Şimdi siz de [önemli şahsiyetler olarak] Allah'ın azabını biraz olsun bizden savuşturursunuz herhalde?!" mealindeki 21. ayeti; 209 numaralı beyitte "Yazıklar olsun böyle ibadet edenlere!" mealindeki Mâ'ûn Suresi'nin "*feveylun li'l-muṣallīn"* şeklindeki 4. ayetini ve 234. beyitteki "*ʿilmi min-ledünn*" iktibasıyla ise Kehf Suresi'nin 65. ayetindeki "katımızdan kendisine bilgelik verdiğimiz" mealindeki (Öztürk, 2014, s. 176, 297, 690, 344) ifadeyi hatırlatır. 24-31 ve 131-132 numaralı beyitler arasında İblis'in Hz. Âdem'e secde etmemesine (Hicr, 15:33) ve Hz. Âdem'in yasak meyveden yiyerek cennetten kovulmasına (Bakara, 2:36), 133. beyitte Hâbil ile Kâbil (Mâide, 5:27-31), 134. beyitte ise Kârun'un kıssasına (Kasas, 28:76-81) telmih yapılmıştır. 182-196 numaralı beyitler arasında ise kutsal kitaplarda bahsedilen; ancak kimi zaman da rivayetlere bağlı olarak genişletilen peygamber kıssalarına yer verilmiştir. Bu beyitlerde İblis'in, oğlunu kurban etme teşebbüsü sırasında Hz. İbrahim'in (Sâffât, 37:102-107),[17] hacca gittiği sırada ise Hz. İsmail'in yanına gelmesine;[18] kardeşlerinin Hz. Yûsuf'u kıskanmasına (Yûsuf, 12:8-10); Hz. Musa'nın Mısırlı birini öldürmesine (Kasas, 28:15); Hz. İsa'nın İblis'i zahit sanmasına;[19] Hz. Yahya'nın yemekle sınanıp ibadetten geri kalmasına[20] ve Hz. Eyyûb'un cefa

17 Peygamberler tarihine dair yazılan eserlerde zikredilen ve İbn Humeyd, Seleme ve İbn İshâk'tan nakledilen rivayet şu şekildedir: "İbrahim oğlunu kurban etmekle emrolunduğunda ona: 'Oğulcuğum! Bıçak ve ipi al, birlikte şu dağlık bölgedeki vadiye gidip odun toplayalım,' dedi. Ona önce kendisine verilen emirden bahsetmemişti. Vadiye doğru hareket ettiğinde, şeytan bir insan suretinde ona göründü ve onu kendisine verilen emirden caydırmak istedi. Ona: 'Ey ihtiyar! Nereye gitmek istiyorsun?' dedi. İbrahim: 'Bu vadiye gideceğim orada bir işim var,' diye karşılık verdi. Şeytan: 'Vallahi sanırım şeytan rüyana girip sana oğulcuğunu kesmeyi emretti,' dedi. İbrahim onu tanıdı: 'Ey Allah düşmanı! Benden uzak dur. Vallahi Rabbimin bana verdiği emri yerine getirmeye gideceğim,' dedi." (İbn Cerîr et-Taberî, 2018, s. 284).

18 Yûsuf-ı Meddâh, olayın hacca gidiş sırasında gerçekleştiğini söylüyorsa da anlatının bir başka versiyonunda İblis, babasının Hz. İsmail'i kurban etmeye götürdüğü sırada onun yanına gelir: "İblis İbrahim'den ümidini kesince İbrahim'i arkadan takip eden ip ve bıçağı taşıyan İsmail'e göründü ve şöyle dedi: 'Ey çocuk! Babanın seni nereye götüreceğini bilir misin?' diye sordu. İsmail: 'Bu vadiden ailemiz için odun toplayacak,' dedi. Şeytan: 'Vallahi o seni kurban etmek istiyor,' dedi. İsmail: 'Neden beni kurban edecek?' diye sordu. Şeytan: 'Rabbinin ona bunu emrettiğini iddia ediyor,' dedi. İsmail: 'Rabbinin emrini yerine getirsin. Bize dinlemek ve itaat etmek düşer,' dedi. Çocuk da onu reddedince evinde bulunan Hâcer'e gitti…" (İbn Cerîr et-Taberî, 2018, s. 284-285).

19 Bu anlatının kökeni muhtemelen *İncil*'e ve sözlü Hristiyan geleneğinden beslenen İslamî eserlere dayanmaktadır. *Matta*, *Markos* ve *Luka İncil*lerinde İsa'nın Tanrı tarafından çöle gönderildiği, kırk gün boyunca burada oruç tuttuğu ve İblis tarafından sınandığı anlatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (*Kitâb-ı Mukaddes*, "Matta", 4: 1-11; "Markos", 1: 12-13; "Luka", 4: 1-13).

20 Bu kıssa bugün dahi sanal ortamlarda yaygın olarak paylaşılmakla birlikte tarihî kaynaklarda kıssanın farklı versiyonlarına da rastlanmaktadır. Örneğin, benzer bir olay ve diyaloğun Hz. Yahya ile değil, İblis ile Hz. İsa arasında geçtiğini aktaran kaynaklar vardır. Özellikle, ibadetten geri kalmasının ardından "Hz. İsa, 'Allah'a yemin ediyorum ki midemi asla yemekle tıka basa doldurmayacağım' dedi. Şeytan da, 'Allah'a yemin ederim ki bir daha asla bir Müslüman'a öğüt vermeyeceğim' diye karşılık verdi" (Khalidi, 2003, s. 208) şeklindeki

çekmesine (Sâd, 38:41) kısaca değinilmiştir. Eserin sonunda alıntılanan "Kıyamete dek bundan söz etsem yüz kıyamet geçer de bu konu yine bitmez" (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015, s. 430, B. 3593) manasına gelen 237 numaralı Farsça beyit ise Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi-i Ma'nevî*'sinin üçüncü defterindeki "Nas ve Kıyasa İlişkin Benzetme" başlıklı bölümden alınmıştır. Bu beytin Yûsuf-ı Meddâh tarafından alıntılanıp alıntılanmadığı veya müstensih tarafından eklenip eklenmediği meçhuldür. Nitekim, mana bakımından hemen her eserin kapanışına uygun olması hasebiyle farklı yazma eserlerde de karşılaşılan ve alıntılanan bir beyittir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış metinlerde sıkça görülen ve özellikle imale ile zihafa dayalı aruz aksaklıklarına bu metinde de rastlanır. Kimi zaman bir beytin ikinci mısraında başlayan mana bir sonraki beytin ilk mısraında tamamlanır. Bu durum beyitler arasında geçişkenliğe sebebiyet verir [B. 56-57]. Bazı beyitlerde kafiye yoksa da bu durum müstensihten kaynaklı hatalar arasında sayılabilir [B. 67, 132, 146, 169].

2. Nüsha Tavsifi ile Metnin Bazı Dil ve İmla Hususiyetleri

Dâstân-ı İblîs metninin nüshası, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî Koleksiyonu, 9/3 numarada "Medh-i Kuds-i Şerîf" başlığıyla kayıtlıdır. 205 x 150 mm. ebadında kahverengi deri üstüne ebru kaplama cilt içindedir. İlk vikaye sayfasına nüshanın içerisindeki eserlerin fihristi çıkarılmış olmakla birlikte (*Haẕā Kitābu Teysīr fī Beyāni Ḳırā'at*, *Risāle-i Feżā'il-i Şām*, *Risāle-i Feżā'il-i Ḳuds-i Şerīf*) *Dâstân-ı İblîs*'in belirtilmediği dikkat çeker. Zahriye sayfasında Murad Molla hankâhının şeyhi Seyyid Hâfız Mehmed Murad'ın vakıf kaydı ile 1248 (1832-1833) tarihli "*Vaḳafe hāẕe'l-kitāb es-Seyyid eş-Şeyḫ Ḥāfıẓ Meḥmed Murād*" yazılı vakıf mührü (Kut ve Bayraktar, 2021, s. 335) vardır. *Dâstân-ı İblîs* metni 119b sayfasının beşinci satırından başlar ve 128a sayfasının ilk satırında biter. Başlık ve metin siyah mürekkepledir. Eser, bir önceki metinden ayrı olduğu kolaylıkla fark edilemeyecek şekilde arada boşluk bırakılmadan istinsah edilmiş ve muhtemelen bu nedenle yukarıda belirtilen isimle kataloğa kaydedilmiştir. Kimileri lekeli nohudî renkte kâğıda, genellikle 14-15 satır üzerine harekeli nesih kırması iptidaî hatla yazılmıştır. Reddadelidir. 123a sayfasından başlamak üzere sayfa ortalarında her sayfada gittikçe büyüyen ufak kurt yeniği vardır. 121b sayfasının ortasından sonra ve 122a sayfasının ortasından önce boşluk bırakılmıştır. Bu nedenle 121b sayfasında kayıtlı son mısra, ilgili beytin a, 122a sayfasının sağ tarafında kayıtlı ilk mısra ise ilgili beytin b kanadını oluşturur. Bundan sonrasında 122a sayfasının ilk satırındaki ikinci mısra bir sonraki beytin ilk mısraıdır. Aynı beyte ait mısralar buradan itibaren yan yana değil birinci mısra bir önceki satırın sol, ikinci mısra ise sağ tarafında olmak üzere üstlü altlı yazılmıştır. Beyitler, eserin sonuna kadar bu şekilde sıralanır. Bazı beyitlerde müstensih tarafından kimi zaman mısraın hizasında derkenara veya ilgili kelimenin üstüne yapılmış tashihler vardır. Nüshanın istinsah tarihi 118b ve 119b sayfalarında Receb 990 (Ağustos 1582), nüshanın son sayfası olan 128b'de ise Safer 991 (Mart 1583) olarak kayıtlıdır. Bu nedenle nüshanın bu tarih aralığında istinsah edildiği, ancak *Dâstân-ı İblîs* metnine ait istinsahın Safer 991 (Mart 1583) tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Müstensihi Mehemmed b. Nureddîn b. Mehemmed'dir.

diyalog Yûsuf-ı Meddâh'ın aktardığı İblis ve Hz. Yahya arasındaki diyalogla aynıdır.

Metinde, tabii olarak Eski Anadolu Türkçesinin kelime kadrosuna dahil, bugün için arkaik olarak değerlendirilebilecek bazı kelime, deyim ve kalıp ifadelere yer verilmiştir. Örneğin "çekilmek, sıyrılmak" manasına gelen *ṭartıl-* [B. 57, 200] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. II:1014); muhtemelen "sadaka" manasında kullanılan *ödinc* [B. 87];[21] "zenginleştirmek" manasına gelen *bayıt-* [B. 134] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. I:467); Konya'dan derlendiği belirtilen ve "intikamcı" manasına gelen *kincil* [B. 135] (*Derleme Sözlüğü*, 2009, IV:2874); "yedirmelik, rüşvet" manasına gelen *barṭıl* [B. 159] (*Derleme Sözlüğü*, 2009, VI:4446); "döndürmek, çevirmek" manasına gelen *egre-* [B. 179] (Taş, 2009, s. 82); "çekmek" manasına gelen *ṭart-* [B. 202] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. II:1016); "alay, şaka, lâtife, eğlence" manasına gelen *kengel* [B. 210] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. IV:2437) kelimeleri ile "dövme yapmak" manasına gelen *gög ur-* [B. 98] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. III:1739); "dayanmak, yaslanmak" manasına gelen *tekye ur-/vur-* [B. 5, 139] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. V:3789); "iki kişinin yavaş sesle konuştuğu sözleri gizlice dinlemek, iki kişinin konuşmasına kulak vermek" manasına gelen *diñü diñlẽ-* [B. 68] (Tezcan, 2018, s. 59);[22] "ağıt yakmak" manasına gelen *ṣaġu ṣaġ-* [B. 95] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. V:3246); "yol kesmek" manasına gelen *yol ur-* [B. 141] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4660); "kaybolmak, zayi olmak" manasına gelen *yavu var-* [B. 167] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4417) ve "ayağa kalkmak" manasına gelen *örü ṭur-* [B. 192] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. V:3122) gibi kalıp ifadeler ve deyimler metinde karşılaşılan dikkat çekici dil öğelerindendir.

Eski Anadolu Türkçesine mahsus imla özelliklerinden hareketle ve özellikle Kur'ân imlasını yansıtan bazı kelimelerin delaletiyle nüshanın daha eski tarihli başka bir nüshadan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Ertaylan'ın yalnızca iki sayfasının tıpkıbasımını yayımladığı nüsha en azından Osmanlı Türkçesinin standart imla özelliklerini yansıtması bakımından elimizdeki nüshadan daha sonraki tarihte istinsah edilmiş olmalıdır. Elimize geçen nüshanın genel itibarıyla düzensiz bir imlası olduğu belirgindir. Bu nüshanın dikkat çekici bazı imla hususiyetleri şu şekilde sıralanabilir:

Ön sesteki yuvarlak vokal kimi zaman harfle kimi zaman harekeyle gösterilmiştir: *o*lmışam (اُلْمشَامْ) [121b, B. 66]; *u*rmasun (اُرْمَسوُنْ) [121b, B. 66]; *u*cdaḥ (اُجداً) [123a, B. 104] vs.

Kelime ortasındaki yuvarlak vokaller bazen harfle bazen harekeyle imla edilmiştir: s*ö*yleyẽn (سُيْلَيَانْ) [123a, B. 96] vb.

Kelime başındaki *d/t* sesinin yazımında birlik yoktur. Aynı kelimenin dahi farklı şekillerde yazıldığı görülür: *d*oġrı (دُغْرِي) [125b, B. 178]; ṭoġru (طُغْرُو) [126a, B. 179] vb.

21 Bu kelime Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait iki ayrı Satır Arası Kuran Tercümesi'nde her ne kadar sözlüklerinde bu manaya işaret edilmemiş olsa da "sadaka" manasında kullanılmış olmalıdır: "*eger ödünci vérseñüz Tañrı Taʿālā'ya yaḫşı ödünç yaʿnī ṣadaḳa birine on vérir.*" (Küçük, 2014, s. 321); "*dakı viresiz zekâtı, dakı îman getüresiz yalavaçlaruma, dakı kuvvatlandurasız anları, dakı ödünç viresiz Tañrı'ya ödünç görklü…*" (Topaloğlu, 2018, s. 99). Bu kelimenin Kur'ân-ı Kerîm meallerinde "karz-ı hasen" bağlamında yer bulduğunu da belirtmek gerekir.

22 Bu deyim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Tezcan, 2018, s. 59-60).

Aynı kelimenin sonundaki vokalin hem düz hem de yuvarlak yazıldığı örnekler vardır: doġr*ı* (دُغْرِي) [125b, B. 178]; ṭoġr*u* (طُغْرُو) [126a, B. 179] vb.

-um/-üm birinci teklik şahıs iyelik ekinin kimi zaman düz harekelendiği olur: ḳıld*ı*m (قِلْدِمْ) [120a, B. 24]; éder*i*m (ايدَرِمْ) [122a, B. 74]; sevdüg*i*m (سَودُكِمْ) [122b, B. 81] vb.

-ñ/-(u)ñ/-(ü)ñ ikinci teklik şahıs iyelik ekine ait yardımcı sesin kimi zaman düz kimi zaman geniş vokalle harekelendiği olur: ögüt-c*iñ* (أُوكَوُتْ جِكْ) [121b, B. 67]; severs*eñ* (سَوَرْسَكْ) [124a, B. 123] vb.

-sın/-sin ikinci teklik şahıs bildirme ekinin *-sen* şeklinde yazıldığı örnekler vardır: gişi*sen* (كِشِي سَن) [124b, B. 140]; n'édiser*sen* (نَدِيسَرْسَن) [124b, B. 143] vb.

-dı/-di üçüncü tekil şahıs görülen geçmiş zaman eki bir yerde *-ti* şeklinde imla edilmiştir: Gét*ti* (كِتِي) [127b, B. 224] vb.

-ub/-üb gerundium ekinin yuvarlak vokali kimi zaman düz yazılmıştır. Bu ses bazen harfle bazen harekeyle imla edilmiştir: al*ıb* (اَلِبْ) [122a, B. 77]; éyley*ib* (ايلَيِبْ) [122b, B. 88]; eyd*ib* (اَيدِبْ) [123a, B. 96]; ḳıl*ub* (قِلُبْ) [123a, B. 107] vb.

-uban/-üben gerundium ekinin yuvarlak vokali kimi zaman düz yazılmıştır: Süril*ibeń* (سُورِليباً) [119b, B. 4]; éd*ibeń* (ايدِيباً) [119b, B. 5]; Var*ıban* (وَرِبَنْ) [123a, B. 100]; éd*iben* (ادِبَنْ) [125b, B. 168] vb.

-dan/-den ablativ eki bir yerde *-tan* şeklinde birleştiği kelimeden ayrı olarak, bazı yerlerde de *-din* şeklinde imla edilmiştir: ḥażrat-*tan* (حَضْرَتْ تَنْ) [120b, B. 29]; sen*din* (سَنْدِين) [120a, B. 18] vb. Ekin *-din* şeklinin kalıplaşmış olarak yalnızca *öñdin* kelimesinde karşımıza çıktığı belirtilmişse de (Timurtaş, 2012, s. 72) bu nüshada farklı kelimelere de bu şekilde eklendiği görülmektedir. Ek, genellikle *öñdin* şeklinde düz vokalle imla edilirken (Timurtaş, 2012, s. 72) bu nüshada *-ki* vasfiyet ekini de bünyesine alarak kimi zaman harekeyle kimi zaman ise harfle *öñdünki* (أُكْدُنْكِي) [126a, B. 180]; *öñdünki* (اوكدونكي) [127a, B. 221] şeklinde yuvarlak vokalle imla edilmiştir.

-suz/-süz olumsuz sıfat yapma ekinin düz yazıldığı örnekler vardır: tevbe*siz* (تَوْبَه سِز) [122a, B. 74] vb.

Kimi kelimeler Kur'ân imlasına göre yazılmıştır: ṣaġ*u* (صَاغُوا) [123a, B. 95]; *Ḳo*ca-ları (قُواَجَا لَرِي) [123b, B. 112]; ḳam*u* (قَامُوا) [124a, B. 124, 129]; ṭam*u* (طَمُوا) [123b, B. 121]; iler*ü* (ايلَرُوا) [124a, B. 129]; ḳayġul*u* (قَيْغُولُوا) [124b, B. 148]. Aynı kelimenin Kur'ân imlasına göre yazılmadığı örnekler de vardır: ḳam*u* (قَمُوْ) [123b, B. 121]; Ḳayġul*u* (قَيغُولُو) [124b, B. 147] vb.

Kelime sonundaki *nūn* harfleri kimi zaman tenvinle imla edilmiştir: menide*ń* (مَنيداً) [119b, B. 1]; dergāhında*ń* (دَرْكَاهِنْداً) [119b, B. 4]; édibe*ń* (ايدِيباً) [119b, B. 5]; ucda*ń* (أُجداً) [123a, B. 104]; biñde*ń* (بِكْداً) [123b, B, 115]; bende*ń* (بَنْداً) [123b, B. 115] vs.

Türkçe kelimelerin yanında yabancı kökenli kelimelerin bünyesindeki *e* sesleri kimi zaman elif harfiyle gösterilmiştir. Daha önce yapılan araştırmalarla bu hususiyetin vezin imlasını yansıttığı belirtilmişse de (Tarlan, 1935; Köksal, 2009) aksine dair örnekler de mevcuttur: ṭāʿat*ẽ* (طَاعَتًا) [119b, B. 5]; diñl*ẽ* (دِكْلًا) [119b, B. 9]; bil*ẽ* (بِيلاً) [119b, B. 10]; nét*ẽ* (بَتًا) [120a, B. 16]; sürẽsin (سورَاسِنْ) [120b, B. 29]; bilmẽdüm (بِلْمَادُمْ) [120b, B. 29]; *béylẽ* (بِيلا) [121b, B. 58]; kerāmẽtin (كَرَامَاتَين) [123a, B. 102] işẽ (اِشًا) [124b, B. 138]; ümmẽtümdeń (اَمَّاتُومْداً) [125a, B. 158] vs.

Ṣād harfiyle yazılması gereken kelimelerin *sīn* harfiyle imla edildiği örnekler vardır: *S*aḳlar-ısa (سَقْلَرِساَ) [119b, B. 1]; *s*ordı (سوْرْدي) [120b, B. 38]; *s*an (سَانْ) [12a, B. 50]; *s*aḳlamışam (سَقْلَامِشَام) [123a, B. 106]; *s*andı (سَانْدِ) [126a, B. 188]; *S*oñucı (سُوْک أوجِي) [126b, B. 196]. Aynı kelimenin *ṣād* ile yazıldığı da görülür: *Ṣ*oñucı (صُوكْ أوجِي) [124a, B. 133] vb.

Kimi ekler eklendiği kelimeye birleştirilerek yazılabilecekken ayrı yazılmıştır. Bu türden bazı yazımlarda takti imlasının da etkisi vardır: *saḳın-ġıl* (سَقِين غِيل) [120b, B. 31]; *yigit-ler* (يِكِتْ لَر) [120b, B. 40] *oḳıyan-la* (أُوقِيَان لَا) [121a, B. 47]; *é-şit-sem* (أي شتِ اسَمْ) [121b, B. 65]; *ṣaġucı-lardur* (صَاغُجِي لَرْدُرْ) [123a, B. 95]; *resūlü-ñ* (رَسُولُ كْ) [123a, B. 99]; *kerāmet-lü* (كَرَامَتْ لُو) [123a, B. 103]; *dileri-sem* (دلَرِي سَمْ) [123b, B. 111]; *ben-den* (بَنْ دَنْ) [124a, B. 129]; *yön-leri* (يُونْ لَري) [124b, B. 138]; *ulular-maḳ* (أُلولَنْ مَقْ) [125a, B. 154]; *gişi-ler* (كِشِى لَرْ) [125a, B. 161]; *muḫliṣ-ler* (مُخْلِصْ لَرْ) [125b, B. 166]; *bul-duñmı* (بُوْل دُكْمِي) [126b, B. 197]; *cümle-sinden* (جُملَه سَنْدَنْ) [126b, B. 198] vb.

böyle ve *eyle* kelimelerinin *béylẽ* (بِيلا) [121b, B. 58] ve *éylẽ* (اِيلَادُر) [121a, B. 46] şeklinde harekelendiği göze çarpmaktadır.[23]

Bazı kelimeler kafiyedeki ses uyumu göz ardı edilerek muhtemelen Türkçe telaffuz esas alınıp iki şekilde harekelenmiştir: *ḫırmeni* (خِرْمَنِي) [119b, B. 2]; *ḫarmanı* (خَرْمَنِي) [124a, B. 132].

"Söylemek" manasındaki *eyt-* kelimesinin yazımında da ikilik mevcuttur. Kelime, bünyesine aldığı eklerle birlikte pek çok yerde *e*yt- (اَيتْ) ve *é*yt- (ايت) şeklinde harekelenerek imla edilmiştir.

Metnin imlasının müstensih müdahalesine maruz kaldığı ve kimi kelimelerin özellikle yanlış harekelerle ve yazımla yanlış okutulduğu görülmektedir. Elimizdeki nüshanın, çok daha eski veya ilk nüshaya yakın başka bir nüshadan istinsah edilmiş olması ve gerek imlaya gerekse müstensihin anlama bağlı olarak kelimelere yanlış yaklaşımı ihtimali bunun nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Örneğin *ümmet* kelimesi hemen her geçtiği yerde *emmet* (اَمَت) [119b, B. 6; 125a, B. 158] şeklinde imla edilmiştir. Ayrıca *germ* kelimesi *kerem* (كَرَمْ) [122a, B. 74]; *göresi* ifadesi *gözisi* (كُوزِسى) [122b, B. 80]; *mekr* kelimesi *meger* (مَكَرْ) [123b, B. 113]; *bulınur* ifadesi *belibüz* (?) (بَلْيِبُز) [123b, B. 115]; *yoḫsa* kelimesi *yoḫsına* (?) (يُخْسِنَا) [126b, B. 122]; *yandum* ifadesi *n'éydem* (نِيدَمْ) [124a, B. 125]; *nebī* kelimesi *beti* (بَتِي) [124a, B. 129]; *tevāẕuʿ* kelimesi *tevāẕı ʿ* (تَوَاضِعْ) [124a, B. 135]; *kincillinẽ* ifadesi *gencilinẽ* (كَنْجِلِنَا) [124a, B. 135]; *ṭāʿatini* ifadesi *ṭāʿitini* (طَاعِتِنِى) [124b, B. 139]; ayette geçen *min* edatı *ben* (بَنْ) [125a, B. 155];

23 Eyle/Öyle kelimesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ünal, 2012).

ḳobalar ifadesi *ḳo belālar* (قُوبَلَالَرْ) [125a, B. 161]; Arapça *bin* kelimesi *ben* (بَنْ) [125a, B. 162]; *olur* ifadesi *olar* (اُولَرْ) [125b, B. 166]; *vaḥy* kelimesi *daḥı* (دَخِي) [126a, B. 180]; *Ḳıbṭī'yi* ifadesi *Ḳuṭbı* (قُطبِي) [126a, B. 187]; *olasın* ifadesi *alasın* (اَلَاسِنْ) [126b, B. 195]; *cümlesinden* ifadesi *cümle senden* (جُملَه سَنْدَنْ) [126b, B. 198]; *örtmesün* ifadesi *artmasun* (اَرتْمَسُونْ) [126b, B. 202]; *bundan* ifadesi *benden* (بَنْدَنْ) [126b, B. 207]; *déb* ifadesi *déyüb* (دِيُبْ) [127a, B. 209]; *ögüm* ifadesi *evgem* (اَوكَمْ) [127a, B. 221] şeklinde yanlış yazılmış veya harekelenmiştir. Bu türden başka kelimeler de mevcuttur. Bu ve benzeri tasarruflar müstensihin ve dolayısıyla nüshanın güvenilirliğini azaltmaktadır.

3. Metin Tesisinde Takip Edilen Yol

- Transkripsiyonda Reşit Rahmeti Arat'ın belirlediği ilmî transkripsiyon kurallarına, *labial hı*'nın (*vâv-ı ma'dûle*'nin) yazımında Tulga Ocak'ın (1997) önerilerine uyulmuştur.

- **S** kısaltması bu makalede neşredilen Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî Koleksiyonu, 9/3 numarada kayıtlı nüshadaki varyantları gösterir.

- Ertaylan'ın tıpkıbasımını verdiği iki sayfa ile Latin harfine aktardığı beyitler edisyon-kritiğe dahil edilmiş ve tespit edilen farklar aparatta **E** kısaltmasıyla belirtilmiştir.

- Ertaylan tarafından tıpkıbasımı verilen sayfalarda bulunup **S** nüshasında bulunmayan beyitler metne dahil edilmemiş, bunlara aparatta yer verilmiştir.

- Dil çalışmalarına katkı sağlaması amacıyla yazma imlasının mümkün mertebe bire bir yansıtılması amaçlanmış, aynı kelime veya ek birden farklı şeklinde imla edilmişse birlik veya Eski Anadolu Türkçesinin hususi standartları sağlanmamıştır.

- Fonolojiye göre "çi̅m" (چ) ve "pe" (پ) sesiyle telaffuz edilmesi gereken kimi kelime ve ekler "ci̅m" (ج) ve "be" (ب) harfleriyle yazılmışsa aynen transkribe edilmiştir.

- Transkripsiyonda vezin gereği *elif* harfiyle yazılan e sesleri *ẽ*, klasik imlada *elif* ile yazılması gerekirken yazılmayan ā sesleri *ă*, klasik imlada *ye* ile yazılması gerekirken yazılmayan ī sesleri *ĭ* ve tenvinle aktarılan n sesleri *ń* harfiyle gösterilmiştir.

- Semih Tezcan'ın teklifi uyarınca (1994, s. 12-13) velar ünlülü kelimelerin son sesinde görülen tonlulaşmaya mukabil palatal ünlülü kelimelerin son sesindeki tonlulaşma temayülü dikkate alınarak ardından vokalle başlayan bir kelime gelmesi durumunda *kef* harfiyle biten Türkçe kelime ve eklerin sonundaki /*k*/ sesi /*g*/ şeklinde okunmuştur: "sevünmeklig *a*ña", "gög *u*rur".

- Vezin gereği veya yanlış yazım ile harekelemeye bağlı olarak mana yönünden değiştirilmesi gerektiği düşünülen harfler veya kelimeler değiştirilmiş ve yine tam olarak okunamayıp teklif olarak sunulan okuma önerileri herhangi bir kısaltma kullanılmadan aparatta ilk sırada gösterilmiştir.

- Mana yönünden farklılık arz edebilecek harf kullanımlarında nüshaya bağlı kalınmış; ancak kelimenin orijinali aparatta ikinci sırada gösterilmiştir: "bendi **S** : pendi", "bāk **S** : pāk" vs.

[METİN]

[S 119b] **Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm - Fātiḥa**

Dāsitāni Necdi'ş-Şeyṭān$_i$ Maʿa'r-Resūl$_i$

[*fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün*]

1. Her kim ol kibr ü menideń gendözin
Saḳlar-ısa müʾmin ola ber-güzīn

Ol göñülde kim ola kibr ü meni
Oda yana zühd ü ṭāʿat ḫırmeni

Kibr-i Şeyṭān éyledi ol bed-fiʿāl
Laʿnetē oldı sürüldi ol züġāl

4. Tañrı dergāhındań İblīs-i ḥased
Sürilibeń cümle ṭāʿat oldı redd

Kibr édibeń tekye vurdı ṭāʿatē
Anuñ-içün lāyıḳ oldı laʿnetē

Zīre tekebbür-i Şeyṭān ümmeti
Laʿnet-ilē kūr édüñ ol laʿneti

7. Sen daḫı gör ṭāʿat ehli[y]señ é yār
Kibr étmē meskenet ḳıl iḫtiyār

Dāsitāni Necdi'ş-Şeyṭān$_i$ Maʿa'r-Resūl$_i$ S : Der-Beyān-ı Dāstān-ı İblīs ʿAleyhi'l-laʿne E
Necd : **Nect** S

1b ber-güzīn : yér güzīn (?) **S** : pāk ü dīn **E**
2a Ol **S** : Her **E**
3a Beyit, **E** nüshasında yoktur.
4a dergāhındań **S** : dergāhında **E**
4b Sürilibeń cümle ṭāʿat oldı redd **S** : Laʿnet olur ṭāʿati olur fesād **E**
5a édiben **S** : édüben **E** ‖ vurdı **S** : urdı **E**
5b Mısraın yanına bir sonraki beytin ilk mısraının başında yer alan "zīrā" kelimesi yazılmıştır.
6a Zīre : Zīrā **S**
Bu beyit **E** nüshasında yoktur.
7a gör **S** : - **E**
7b étme **E** : olma **S**

Tā ki Şeyṭān'ı ḳılasın kūr u ker
Olma ḫʸod-bīn zinhār éy pür-hüner

Vér ṣalavāt éydeyim bir dāstān
Diñlẽ ḥikmet ṭut naṣīḥat beslẽ cān

10. Muṣṭafā bir gün ḳamu aṣḥāb-ıla
Mescid icre cemʿ oturmışdı bilẽ

[S 120a] Geldi İblīs-i laʿīn ü bed-fiʿāl
İçi ṭolu şerr ü fitne ḥīle āl

Ādemī şekline girmiş ol temām
Girdi Seyyid ḳatına vérdi selām

13. Muṣṭafā anuñ selāmın almadı
Çün selām almaġa meşġūl olmadı

Éytdi İblīs-i laʿīn kim yā Resūl
Ḥaḳ selāmıdur selām ḳılġıl ḳabūl

Ol dem eytdi ol Resūl-i pāk-dīn
Vérdü[gü]ñ Tañrı selāmın éy laʿīn

16. Aluram illā muḥiblerden anı
Sen nétẽ geldüñ é Tañrı düşmeni

Eytdi ol Tañrı ḥaḳı kim ḥaḳ-durur
Ḳamulara ḥākim ü muṭlaḳ-durur

Gelmedüm gendülügümlẽ ben saña
Véribidiler beni sendin yaña

19. Muṣṭafā éyitdi kim véribidi
Ḥācetüñ nẽ nẽ işẽ geldüñ dédi

Eytdi yā Aḥmed baña ḳılma ʿitāb
Tañrı emrinden baña geldi ḫiṭāb

8a u **E** : - **S**
E nüshasında beytin a kanadı b ve b kanadı a kanadının yerindedir.
9a ṣalavāt **E** : ṣalavāt **S**
9b Diñle ḥikmet ṭut **S** : Añla ḥikmetle **E** ‖ naṣīḥat **E** : naṣīḥat **S** ‖ beslẽ cān **S** : söyle kān **E**
10b bilẽ **S** : bile **E**
16a Aluram : Almayam **S** [Ertaylan'ın "Ey Tanrı düşmanı la'în. Ben Tanrı selâmını muhiblerden alırım. Sen neye geldin?" (Ertaylan, 1946, s. 114) cümleleriyle verdiği özetten hareketle, gördüğü nüshada ifadenin "aluram" şeklinde yazılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu okunuş/varyant manaya daha uygundur.]

Var yöri gét ol ḥabībüm ḳatına
Her ne kim senden suʾāl étsẽ yana

22. Eydivérgil sen cevābın[ı] anuñ
Yoġsa oda tutuşur cānuñ tenüñ

Yöri var maḥkūm ol peyġāmberẽ
Varmaz-ısañ kül olursın ḳabḳara

Ben bu ḳorḳudan seni ḳıldım ṭaleb
Ḳatuña geldügümẽ budur sebeb

25. Éytdi peyġāmber ne cü[n] sen Ādem'ẽ
Secde ḳılmaduñ degül-iseñ aʿmā

[S 120b] Éytdi İblīs-i laʿīn yā Muṣṭafā
Bu sözi benden ṭaleb ḳılmaḳ ḥaṭā

Yā Muḥammed sen ḥabībisin Ḥaḳ'uñ
Ḥikmetine bir naẓar ḳıluñ baḳuñ

28. Tañrı dilerdi ki secde ḳılmayam
Anı ki ol diledi ben bilmeyẽm

Ādem'e secde buyurdı ḳılmadum
Beni ḥażrattan sürẽsin bilmẽdüm

21a Var yöri gét ol **S** : Kim yöri varġıl **E**
21b yana **S** ["Taraf, tarafa, tarafta, taraftan, tarafına" manasına gelen "yaña" kelimesi *kef* harfiyle yazılmasına rağmen eserde "ḳatına" kelimesiyle kafiye oluşturması için *nūn* harfiyle imla edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde kelimenin *nūn* harfiyle imlasına tek bir eserden, *Hikmet-nâme*'den örnek verilmiştir (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4264-4265).]
22a Eydivérgil sen **E** : Eytdi vér gérü **S**
22b Yoġsa **S** : Yoḫsa **E** ‖ tenüñ **E** : senüñ **S**
23a maḥkūm ol **E** : ol maḥkūm **S**
23b olursın **S** : olursun **E**
24a ḳıldım **S** : ḳıldum **E**
25b aʿmā : ʿāmā (?) **S** [Kelime, İblis'in körlüğüne atıf yapan 6, 8 ve 39 numaralı beyitlerden hareketle "aʿmā" şeklinde okunmuştur.]
26b benden ṭaleb ḳılmaḳ ḥaṭā **E** : ḳılmaḳ ṭaleb senden cefā **S**
27a ḥabībisin **E** : ṣıfātısañ (? [Harekeye göre: ṣafātısañ ?]) **S**
27b Ḥikmetine **E** : Ḥükminẽ **S** : ‖ naẓar ḳıluñ baḳuñ **E** : naẓar-ıla sen necüñ (?) **S**
28a Tañrı dilerdi **S** : Diledi Tañrı **E**
28b ki **S** : kim **E** ‖ diledi **S** : ol gizleye **E**
29b sürẽsin **S** : sürẽsi **E**
E nüshasında bu beyitten sonra vezni bozuk şu beyit kayıtlıdır:
Ger dilermişse getüreydi_ögüme / Secde ḳılaydum feriştehlerle bile

Ḥaḳ buyurdı Ādem'e boġda[y] yéme
Diler-idi yédüreydi Ādem'ẽ

31. Gey saḳınġıl boġdayı yémẽ dédi
Maḳṣūdı oldı ki ol yéyẽyidi

Her kimẽ ḳılmaḳ diler ḫışm u belā
Bes ḥavāle oluram ben ol ḳula

Yā Muḥammed ben ḳażā üzre ḳulam
Kim uyursa azduram ʿāṣī̄ ḳılam

34. Ḳılmaġıl beni melāmet yā Resūl
Ümmetüñẽ sen ʿayān ét ṭoġrı yol

Muṣṭafā ṣordı ki yā ẓālim saña
Kim ḳatı düşmān-durur étgil baña

Éytdi sen éytgil [ki] n'içün yā laʿī̄n
Ben saña n'étdüm neden bu kibr ü kī̄n

37. Éytdi yā Aḥmed yaḳın bilgil anı
Rāḥat-iken rencde ḳılduñ beni

Günde ḳıluram elüñden biñ feġān
Muṣṭafā sordı aña ṣol dem revān

Sevmedügüñ eyt daḫı kimler-durur
Kim seni kūr eyleyüb boynuñ urur

40. Éytdi ṣāh kim ʿadl ü inṣāfa baḳa
Ol yigitler kim muṭī̄ʿ ola Ḥaḳ'a

[S 121a] Bir daḫı dér sevmezem ʿālimleri
Ben dürişüb yapduġum yıḳar géri

Ṣabr-vār dervī̄ş elinden çoḳ cefā
Gördi cānum dünyede yā Muṣṭafā

43. Sevmezem dér ben ʿibādetlüleri
Görmesün gözüm ṭahāretlüleri

30b Dileridi **S** : Diledi kim **E**
31b Maḳṣūdı **E** : Maḳṣūd **S** ‖ ol **S** : anı **E**
32a diler **E** : dilerse **S**
32b Bes ḥavāle oluram ben ol ḳula **S** : Kim oluram ḥavāle ḳula **E**

Seyyid eydür bu sözi ḳılġıl beyān
Ṭāʿat ehlinden saña var mı ziyān

Éytdi şol dem ki ṭura ābdest ala
Hem namāzını cemāʿatlē ḳıla

46. Éylēdür kim ṭaş-ıla urdı benüm
Başumı yardı yérē dökdi ḳanum

Éytdi *Ḳurʾān* oḳıyanla nétēsin
Éytdi endāmum erir éy pāk-dīn

Éytdi yā melʿūn ol kim ḥac ḳıla
Éytdi boynum baġlaya zincīr-ilē

49. Yā Resūlallāh oruc dutan temām
Başuma urur benüm oddan licām

Kim taṣadduḳ eyler-isē yoḳsula
San ki baltayla beni iki bölē

Dört yanumdan tutışa nār-ı saḳar
Ol gün ola cānuma yavlaḳ ḫaṭar

52. Seyyid éytdi yā laʿīn éytgil baña
Ki[m] taṣadduḳ ne ziyān eyler saña

Éytdi anuñçün baña ḫᵛoş gelmez ol
Altı ḫaṣlet var icinde yā Resūl

Mālını artur[ur] ʿömrüni bilē
ʿĀḳıbet vérüb ṣavāb-ender bula

55. Müzdinüñ ola terāzūsı aġır
Ḫalḳ icinde yüzleri ola münīr

[S 121b] Şuʿle vérē gün gibi yöresinē
Bunlaruñla ṭamunuñ arēsinē

Tañrı emriyilē perde ṭartıla
Ol ḫalāyıḳlar ṭamudan ḳurtıla

58. Seyyid éytdi görmeyē bunlar odı
Hem bu sözi Muṣṭafā béylē dédi

51b ḫaṭar : ḫaṭar ola **S**

Sen girisersen ṭamuya gendözüñ
Ebū Bekr ḥaḳḳında nēdür éyt sözüñ

Eytdi anuñ gölgẽsin eger görem
Dem olur kim ḳorḳusından cān vérem

61. Muṣṭafā eydür saña n'eyler ʿÖmer
Nécedür ḥālüñ ʿÖmer'den vér ḫaber

Éytdi ol durduġı yérẽ varmazam
Gölgẽsin görsem ḳaçaram durmazam

Seyyid éytdi yā laʿĪn éytgil helẽ
Söylẽ sözüñ nécẽsin ʿOs̱mān-ıla

64. Éytdi andan utanur cümle melek
Ben daḫı utanduġuma ṭutma şekk

Éytdi nẽ dérsin ʿAlī ḥaḳḳında sen
Adın éşitsem çıḳaram dünyeden

Ben ʿAlī'den olmışam yavlaḳ zebūn
Éyt aña déñ baña zaḫm urmasun

67. Éyt kimlerdür ögütciñ dostlaruñ
Mihr-bānuñ müşfiḳ u aṣḥāblaruñ

[S 122a] Eytdi her kim ribā yér dostum-durur
Hem ögütcüm diñü diñlẽyen-durur

Éytdi kimdür yoldaşuñ eytdi ḥarām
Kim yér-isẽ yoldaşum oldur müdām

70. Éytdi kimler[dür] senüñ hem-ṣoḥbetüñ
Kim bulardan ḥāṣıl olur rāḥatuñ

59a girisersen : sen gözi/közi sen [سَن كُزي] (?) **S** [Mensur tercümede İblis'in cehenneme gireceği "Yā merdūd! Seniñ-ile ṭamuya kimler girür? …Bunlar benümle ṭamuya gireler, didi." (Sarıkaya, 2021, s. 482) şeklinde ifade edildiğinden kelimenin bu şekilde okunması teklif edilmiştir.]

60a anuñ gölgẽsin eger : eger anuñ gölgẽsin **S**

62b "ḳaçaram" ifadesi derkenara yazılmıştır. Metinde, vezin gereği en uygun görülen yere konulmuştur.

65b dünyeden : dünyādan **S**

67a Nüshada bu mısradan sonra beyitlerin ikinci mısraları sağa, birinci mısraları sola yazılı devam etmektedir.

Éytdi hem-ṣoḥbetlerüm kāhil namāz
İcgücilerden acanlar gizlü rāz

Ḳanda ki[m] ehl-i zinā olsa benüm
Ol güvẽgümdür anı sever cānum

73. Ben daḫı ögüt vérürem ḳıl zinā
Tevbe ḳılasın ḳacan olsa yénẽ

Germ éderim işinẽ dāyim anı
Kāfir olur tevbesiz çıḳar cānı

Éytdi kimdür tercemānuñ éy laʿīn
Ortaġuñ kimler-durur éytgil hemīn

76. Éytdi kim yā Tañrı'nuñ peyġāmberi
Éydeyim kimlerdür imdi anları

[S 122b] Tercemānum sözleri yalan déyen
Ortaġum artuġ alıb eksük véren

Éytdi kim ġāzīlerüñ kimler-durur
Eytdi şunlar kim zekātı terk urur

79. Eytdi göñlüñ ḳayġusını kim acar
Eytdi anlar kim yalan andlar icẽr

Eytdi yüzinüñ göresi kim-durur
Ṭalāḳına and icẽndür yā Resūl

Eytdi sevdüñ dōstlaruñ kim yā ẕelīl
Eytdi Aḥmed sevdügim gişi baḫīl

82. Ḥāṣıluñ kim éytdi antdan ḳorḳmayan
Tābiʿüñ kim eytdi kim baña uyan

Éytdi kimlerdür ʿavān ẕālimlerüñ
Kim alurlar cümle tā Ḥaḳ māllaruñ

71b acanlar : acılar [اَجيلر] (?) **S** [Mısraın başındaki "icgücilerden" ifadesi "icgücilerdür" şeklinde de tamir edilebilir. Nitekim İblis, ilgili soruya mensur tercümede "gizli sırları açan içkiciler" yerine doğrudan "içkicilerdir" şeklinde cevap verir.]
74a germ : kerem **S**
80a göresi : gözisi **S** ‖ kim : kimler **S**
82a Ḥāṣıluñ : Ḥāṣalıñ [خاصَلِيڭ] (?) **S** ‖ antdan : anḳadan [اَنْقَدَنْ] (?) **S**

Éytdi her kim yér-isẽ māl-ı yetīm
Ol ʿavāndur yér[ler]i nār-ı caḥīm

85. Éytdi kimlerden olur yüzüñ ḳara
[Eytdi] istiġfārı kim çoḳ getürẽ

Eytdi kimler sır belüñi éy ḫafā
Tevbelü ḳullar dédi yā Muṣṭafā

Eytdi kimlerdür seni yéründüren
Eytdi cövmer[ddür] daḫı ödinc vérẽn

88. Tañrı'yı çoḳ ẕikr éden seni é bāk
Ol beni ḳatl éyleyib ḳılur helāk

Éytdi yā melʿūn evüñ ḳanda olur
Mescidüñ ḳanda cemāʿat kim-durur

Éytdi yā Aḥmed belī éydem saña
Çünki evüm mescidüm ṣorduñ bana

91. Mescidüm bāzār-ıla sudur evüm
Her ki ḫāyindür cemāʿat ol ḳavüm

Seyyid éytdi nẽ gişilẽrdür eşüñ
Yédigün nẽdür nẽ yérdendür aşuñ

[S 123a] Éytdi ol aşdan yérem ben ṭurmadın
Kim ṣunalar añmadın Tañrı adın

94. Ḥāfıẓuñ kimdür imāmuñ éy belīd
Kim bulardur cehl kuflinẽ kilīd

Éytdi ṣaġu ṣaġucılardur meger
Ḥāfıẓumdur her kim ol ṣaġu ṣaġar

Hem imāmum bilmẽdügin söyleyẽn
Raḥmeti eydib ʿaẕābı gizleyẽn

97. Éytdi kimlerdür müʾeẕẕin éyt bunı
Éytdi yā Aḥmed calıcılar üni

88a bāk **S** : pāk
89b kim : kimler **S**
91b ki : kim **S**
95b Ḥāfıẓumdur : Ḥāfıẓamdur **S**

Seyyid éytdi defterüñ kimler-durur
Éytdi şunlar kim téninẽ gög urur

Éytdi ol kimdür resūlüñ éydivér
Éytdi cādūlardur éy māh-ı münīr

100. Éytdi ol kimlerdür eyt éy bed-gümān
Varıban [kim] senden ol raḥmet uman

Éytdi yā Aḥmed selīṭa ʿavret ol
Raḥmet ister benden ol ʿāṣī ḳul

Éytdi kimlerdür velī yārenlerüñ
Kim kerāmẽtin görürsin anlaruñ

103. Éytdi şunlar ki[m] söger aṣḥābuña
Cümle ḫalḳdan ol kerāmetlü baña

Seyyid éytdi yā laʿīn éytgil nécẽ
Azdurub mekrüñ deger ucdaḥ uca

Éytdi maḫlūḳuñ saġışınca temām
Var-durur evlādlarum şöylẽ bedām

106. Saḳlamışam her birin bir dıvıla
Azdururlar her birin bir dīv-ilẽ

Tevbe ḳılub yola gelürsẽ bular
Bir yañadan daḫı azdura olar

[S 123b] Çün namāz vaḳtı ola on dīvi ben
Her birisinẽ ḫavāle ḳılavan

109. Bunlaruñla mescide bilẽ gédẽ
Sehv ḳılmaġa namāzın cehd édẽ

Azṭuravan ḳocaları lāġ-ıla
Hem yigitler kim tekebbürlük ḳıla

99b cādūlardur : cādūgulardur (?) **S** [**S** nüshasındaki bir hece fazlasıyla mısraın vezni bozulmaktadır.]
105a bedām [بَدَام] (?) **S** [Belki de "be-dām" ?]
106a dıvıla [دِوِلَا] (?) **S**
106b Azdururlar : Azdururlar **S**

Éytdi kim oġlan[cuġı] ḫᵛod dem-be-dem
Néce dürlü diler-isem oynadam

Ḳocaları hem ḳarı ʿavretleri
Azduram éy Tañrı'nuñ peyġāmberi

Ḫᵛod yigit ʿavret ola şeyṭān-ı ins
Mekr ḳılmaḳda benümlẽ yad u cins

Mekr édersẽ bunları ḳıluñ muʿāf
Āzmūde yoḳ-durur öküş ḫılāf

Az bulınur bunlaruñ icinde ḫāṣ
Olmaya biñdeń biri bendeń ḫalāṣ

Hem yüz érden birisi bulma[z] necāt
Ḳurtılanlar ṣāliḥīn [ü] ṣāliḥāt

Éytdi ʿavret var mı kim uymaz saña
Şerr ü fitne ḳılma[ya]sın [sen] aña

Éytdi dört ʿavret-dur[ur kim] yā Resūl
Seyyid éydür eyt baña kimlerdür ol

Éytdi yā Aḥmed [ki] Meryem'dür biri
Āsiye Ḫātūn ki Firʿavn'dur éri

Bunlaruñ biri Ḫadīce yā Emīn
Fāṭıma dördüncüsi éy pāk-dīn

Ümmetüñ yétmiş bölük-durur ḳamu
Emrini éşitmeyen yéri ṭamu

Şerʿüñẽ ṭābiʿ olanlar ḳurtıla
Yoḫsa ayruġı baña fermān ola

[S 124a] Seyyid éytdi kim yazuḳlardan saña
Ḳanḳı yazuḳı severseñ eyt baña

111a Mısraın vezni hece eksikliği nedeniyle bozuk olduğundan mısra, mensur tercümedeki "Yā Muḥammed oġlancıḳları daḫı dāʿim azdırıram…" (Yeldan, 2019, s. 71, vr. 8b) cümlesinin delaletiyle bu şekilde tamir edilmiştir.

117a Éytdi : Éytdi kim **S**

119b ki : kim **S**

122b Yoḫsa : Yoḫsına [يُخْسِنَا] (?) **S** [Nüshada "yoḫsına" okunabilecek şekilde harekelenen ifade mensur tercümedeki "seniñ şerīʿatiñe muṭīʿ ola ben anlara çāre édemezim yoḫsa gérü ḳalanı ʿāmmeteń heb azdırıram" (Yeldan, 2019, s. 74, vr. 13a) cümlesinin delaletiyle "yoḫsa" şeklinde okunmuştur.]

Éyt[di] ḳamu cānumuñ cānı-durur
İlle üc yazuḫ gözüm nūrı-durur

Biri ḥāsidlıḳ biri kīn eylemek
Biri yoḳsul olıcaḳ yandum démek

Āh bu üc maʿṣiyet elinden āh
Kim bu ücden ḳobar ol cümle günāh

Muṣṭafā cünkim éşitdi bu sözi
Āh ḳıldı yaş-ıla ṭoldı gözi

Muṣṭafā eyitdi ki[m] yārān-ı men
Müşfiḳ u maḥbūb hem dildār-ı men

Her nebī kim gecdi benden ilerü
Ümmeti bundan helāk oldı ḳamu

Tā ḳıyāmet güni ḳopunca ʿayān
Ḫalḳa bu üc maʿṣiyet ḳılur ziyān

İblīs eytdi Ādem'i gördüm vücūd
Kibr elinden ḳılmadum āḫir sücūd

Ol ḥased[den] kim ḳomadum Ādem'i
Mülk-i dīn buña behişt ü ḫırmeni

Ol ḥased[den]dür ki Hābīl öldügi
Ṣoñucı Ḳābīl beşīmān olduġı

Ol meniden bulmadı Ḳārūn necāt
Yér bayıtdı vérmedigiçün zekāt

Enbiyā ḥükm-i tevāżuʿ ḳılmaġın
Tañrı'nuñ kincillinē_oldılar emīn

124b İlle : İllā **S** ‖ gözüm : gözümüñ **S**
125b yandum : n'éydem **S** [Nüshada "n'éydem" şeklinde harekelenerek yazılan ifade mensur tercümede "biri yoḫsul olıcaḳ aġlayub teşekkī idüb şabursız olmaḳ ol benim gözümiñ nūrıdur" (Yeldan, 2019, s. 73, vr. 11b) cümlesinin delaletiyle "yandum" şeklinde okunmuştur. Nitekim "teşekkī" kelimesinin Türkçedeki karşılığı "dert dökmek, şikâyette bulunmak" manasına gelen (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4291) "yan-" kelimesidir.]
126b "günāh" kelimesi bir önceki beytin ikinci mısraının sonuna yazılmış ve yeri sıralı noktalarla işaret edilmiştir.
129a nebī : beti **S**
131b sücūd : sücūd sücūd **S**
132b buña : baña **S** ‖ ü : ve **S** ‖ ḫırmeni : ḫarmanı **S**
133a ki : kim **S**
135b kincillinē : gencilinē **S**

136. Müʾmin oldur kim benüm fermānumı
Dutmaya yavlaḳ acıdur cānumı

[S 124b] İlle bir dürlü libās-ıla aña
İş buyuram kim muṭīʿ ola baña

Ḳorḳudam yoḥsılluġıla bunları
Olmaya ḫayr işẽ hergiz yönleri

139. O[l] gişi kim ṭāʿate tekye ura
Ṭāʿatini ayruġa déyüṭura

Ḫᵛoş gişisen déyicek ḥurrem ola
Ol sevünmeklig aña mātem ola

Ol sebebden anlaruñ yolın uram
Ṭāʿatini ġāret édüb azduram

142. Seyyid eytdi bunlaruñ yazuġını
Tevbeyile ʿafv ḳıla Tañrı anı

Sen n'édisersen bulara éy laʿīn
Olısar mekrüñ senüñlẽ hem-nişīn

İblīs é[y]dür eyledür yā Muṣṭafā
Tevbelü ḳullar baña eyler cefā

145. Ben daḫı bunları ḳoyub gétmeyẽm
Tā ölünce bunları terk étmeyẽm

Tevbe ḳılmadın ölẽ kim hem bular
Öldiginden ṣoñra nẽ ḳıla bular

İşbu sözi cünki dédi ol racīm
Ḳayġulu oldı Resūlullāh ʿaẓīm

148. Ümmetiyçün ḳayġulu oldı Resūl
Ṣād oluban gelmiş-idi anda ol

Muṣṭafā éydür ki yā ẓālim saña
Fāyide nẽdür bu işdeń eyt baña

137a İlle : İllā **S**
140a déyicek : déyicek ol **S**
147a cünki : cünkim **S**
148b ṣād : ṣāda **S**

[S 125a] Eytdi yā Aḥmed işüm oldur müdām
Ẓulm ḳılmaḳdan-durur benüm ġıdām

151. Cevr ḳılmaḳlıḳ baña taʿẕīm olur
Ḥükmümẽ ehl-i cefā teslīm olur

Ḫalḳı azdurmaḳ baña tevfīḳ-i māl
Hem baḫīllerden baña ḥüsn ü cemāl

Şer salāḥum ḫışm ḳılmaḳ érligüm
Kibr öyünümdür ḥaseddür dirligüm

154. İşlerẽ évmek benüm nūrum-durur
Hem ululanmaḳ bahāmı arturur

Ḥīletüm çoḳdur benüm mekrüm delim
Min ʿazābillāhi ve inne'l-ʿazīm

Ḫaḳ ʿitābı olmaya bil ben bugün
Gelmẽz-idüm ḳatuña éy reh-nümūn

157. Ḳorḳuban andan żarūrī gelmişẽm
Emrinẽ nācār fermā[n] olmışam

Seyyid eytdi ümmẽtümdeń vér ḫaber
Ḳanḳı oldı hem ḳatuñda iḫtiyār

Eytdi ḳāżīler ki bartıl alalar
Hem ḳocalar kim zinā iş ḳılalar

160. Ol [.....]gerler ki olalar baḫīl
Hem daḫı dervïş tekebbür bellü bil

Ol gişiler kim arısız dérilẽ
Ḳobalar anlar benüm-ilẽ bilẽ

151b Ḥükmümẽ : Ḥumkümẽ [حُمْكُومَا] ([Reddadede: Ḥumlümẽ [حُملُومَا] (?)) **S**
153a salāḥum **S** : silāḥum [Kelimenin *salāḥ* telaffuzu için bkz. (Kartallıoğlu, 2022, s. 258).]
155a mekrüm delim : mekr-i dilüm **S** [Nüshada açıkça "mekr-i dilüm (مَكْرِ دِيلُومْ)" şeklinde imla edilen ve tamlamaya sokulan kelimelerin manası problemlidir. Teklif edilen "mekrüm delim" ifadesinin manası ise mısraın başındaki "Ḥīletüm çoḳdur" ifadesiyle aynı anlamı verdiği gibi kafiyeyi de daha uygun hâle getirir.]
155b *Min ʿazābillāhi* : Ben adābillāhi **S**
160a Okunamayan kelime قُونْكَرْلَر şeklinde imla edilmiştir.
161b Ḳobalar : Ḳo belālar [قُوبَلَالَرْ] (?) **S** [Nüshada "Ḳo belālar" şeklinde harekelenerek yazılan ifade mensur tercümedeki "şol gişilerdür kim arsuz yörüyeler ve daḫı yarın ḳıyāmet güninde benim-ile ḳopalar" (Yeldan, 2019, s. 74, vr. 12b) cümlesinin delaletiyle "ḳobalar" şeklinde okunmuştur.]

Eytdi ol ʿAbdullāh bin Selām
Eyledür *Tevrīt* icinde bulmışam

163. Éydür İblīs-i laʿīn ol dem aña
Yérde gökde ʿilm ola mı kim baña

Müşkil oldı [yā] müyesser olmadı
Kimsē elümden benüm ḳurtulmadı

[S 125b] Tañrı'nuñ illā ki muḫliş ḳulları
Ḳurtıla cümle bular benden varı

166. Eytdi muḫlişler kim olur éy laʿīn
Eytdi yā Aḥmed bular olur emīn

Dünye mālı cemʿ olursa bunlara
Cemiʿïsi yéyene yavu vara

Nē sevinēler nē ġuṣṣa yéyēler
Şükr édiben ḥükm anuñdur déyēler

169. Tañrı arslanı ʿAlī ol gün meger
İki aḫça ḫayr éder ol gün meger

Ev satun almış-ıdı ʿOṯmān daḫı
Ḳıldı vaḳf ol gün evi hem ol saḫī

Gördi İblīs anlaruñ ḫayrātını
Ḳıl gibi maḥv olub inceldi teni

172. Seyyid éytdi yā laʿīn éytgil baña
N'icün inceldüñ nē olmışdur saña

Eytdi yā Aḥmed ol iki aṣlı pāk
Cismümi ḫayrāt-ıla ḳıldı helāk

Seyyid éytdi ümmetümē éy laʿīn
Tevbeyilē raḥmet édē ol muʿīn

175. Elli yıllıḳ maʿṣiyetden arına
Lāyıḳ olalar Ḥaḳ'uñ dīdārına

162a bin : ben **S**
166a olur : olar **S**
167a Dünye : Dünyā **S**
169b Mısraın sonundaki kafiyeyi bozan "ol gün meger" ifadesi istinsah sırasında sehven tekrarlanmış olmalıdır. Mısra, kafiyeyi sağlamak amacıyla bu hâliyle "iki aḫça meger ol gün ḫayr éder" şeklinde düzenlenebilir.
170a ʿOṯmān : ʿOṯmān'ı **S**

Oda ḳarşu ümmētümüñ ṭāʿati
Berde ola görmeyēler heybeti

Ṭāʿat ü ḥacc u zekāt oruc namāz
Ṭamuya varmaġa bunları ḳomaz

178. Eytdi doġrı söyledüñ yā Muṣṭafā
Ḳormıyam ki ḳılalar ahd ü vefā

[S 126a] Gerçi bunlar yolı ṭoġru varalar
Egredem aṣḥābuña dil sürelēr

Eytdi peyġāmber ki éy yüzi ḳara
Vaḥy inēn öñdünki peyġāmberlerē

181. Héç érişdüñ mi bulara éy laʿīn
Yoḫsa benüm ḳatuma geldüñ hemīn

Dédi vardum yā ʿināyāt-ı Celīl
Oġlını ḳurbān éderken ol Ḫalīl

Bildi İbrāhīm eyitdi kim meger
Varısa sensen ʿaduvv-i bü'l-beşer

184. Geldüm İsmāʿīl etegincē yénē
Géder-iken ḥacca Tañrı evinē

Yoldaş olmaġa diledüm ḳomadı
Bildi sözümden beni redd eyledi

Yūsuf'un ḳardaşlarıyla söyledüm
İlle ḥasūd bunları ben eyledüm

179b Egredem: Egeredem [اَكَرَدَمْ] (?) **S** [Kelime, müstensihi de şaşırtmış olacak ki reddade dahil üç ayrı defa "egeredem (?)" şeklinde, özellikle ilk üç harfi üstünle harekelenerek imla edilmiştir. Eski Türkçede "egir-" ve Moğolcada "egere-" fiilleri "dönmek, fırıldanmak, döndürmek, çevirmek; eğirmek, bükmek; kuşatmak, etrafını sarmak; yığın hâlinde toplamak; dolaştırmak, karıştırmak, karma karışık etmek; gütmek, hayvan sürüsünü bir arada tutmak için atla etrafını koşmak; (hastalık) sık sık tekrarlamak" manalarına gelmektedir (Taş, 2009, s. 82). Kelimenin vezin gereği "egredem" okunuşu "döndür-, çevir-" manası göz önüne alındığında beytin birinci mısraındaki "yolı ṭoġru var-" ifadesiyle tezat oluşturduğundan anlam bakımından uygun görünmektedir. Tietze, "eğre-" fiilinin "eğir-" fiilinin varyantı olduğunu belirtmiştir (Tietze, 2016. s. II:561).]
182a Dédi vardum : Vardum dédi **S**
183b sensen **S** (Kelime, sayfa ortasındaki kurt yeniği nedeniyle tam olarak okunamamaktadır.)
184a etegincē : etügençi [اَتُكَنْجِي] (?) **S**
186a İlle: İllā **S**

187. Bir daḫı Mūsă'yı gördüm ol zemān
Urdı ol Ḳıbṭī'yi öldürdi revān

Bir daḫı ʿĪsā'yı gördüm yā Resūl
Çünki gördi beni zāhid sandı ol

Bir daḫı Yaḥyā orucın açıcaḳ
Aş öñinē ḳodı bir ulı canaḳ

190. Çün yédi Yaḥyā ṭoyınca ol aşı
Yatdı şol dem yaṣduġa urdı başı

Értē olınca uyudı ol gécē
Uyḳu ġālib oldı almaya ecē

Çün oyandı uyḳudan ṭurdı örü
Ben ḳatına geldüm ol sāʿat gérü

193. Eytdüm éy Yaḥyā aşı sen çoḳ yédüñ
Anuñ-içün ṭāʿatē oyanmaduñ

[S 126b] Bildi beni eytdi [kim] ayruḳ ṭaʿām
Ger ṭoyınca yér-isēm olsun ḥarām

Sözüm aña bend olasın bilmedüm
Kimseyē ayruḳ naṣīḥat ḳılmadum

196. Bir daḫı Eyyūb'a ḳıldum coḳ cefā
Soñucı sürdi beni yā Muṣṭafā

Muṣṭafā eydür baña bulduñ mı yol
Eytdi kim déñ ḥāşelillāh yā Resūl

Cümlesinden sen ʿazīm [ü] muḥterem
Sen şerīfsen sen saḫī ehl-i kerem

187b Ḳıbṭī'yi : Ḳuṭbı **S**
189b ulı (?) : ol [أول] [Veya hareke farkıyla "evvel"] (?) **S**
191b almaya **S** [Belki de hareke yanlışından dolayı kelime "ölmeyē" okunmalıdır. Uykunun ölüme benzetilmesi başka metinlerde de karşımıza çıkar. *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde geçen "Ḳazanı kücücek ölüm ṭutdı, uyudı. Meger, ḫānum, Oġuz begleri yėdi gün uyurıdı, anuñiçün 'kücücek ölüm' dėrleridi" (Tezcan ve Boeschoten, 2018, s. 177) ifadeleri ile "uyḳu küçük ölümdür" atasözü (Tezcan, 2018, s. 348) örnek olarak gösterilebilir. Bu benzetme muhtemelen hadis metinlerine dayanmaktadır.]
195a bend **S** : pend ‖ olasın : alasın **S**
197b déñ ḥāşelillāh : ḥāşā déñ Allāh **S**
198a ʿazīm : ʿazĭm **S**

199. Ḳanḳı zūr [u] zehreyilē [yā] ġurūr
Ḳaṣd édersem oda yaḳa ol Ġafūr

Seyyid éytdi ʿahd ḳıl benüm-ilē
Kim elüñ ümmetlerümden ṭartıla

Eytdi yā Aḥmed eyitgil bunlara
Ger bular üstinē yol ṭoġru vara

202. Ellerin Ḳurʾān sözinden ṭartmasun
Ḥaḳḳı bāṭıl işlēriylē örtmesün

Sevmesünler ḳanda ḥarām var-ısa
Ger bu pendi ümmetüñ saḳlar-ısa

Bu iş-ilē cümlē ucmaġa girē
Ümmetüñ dīdārını Ḥaḳḳ'uñ görē

205. Seyyid éytdi kim benüm aṣḥābuma
Ḳıl naṣīḥat bendüñi ebter ḳoma

Yüzini ṭutdı Resūl aṣḥābına
Eytdi yā ḥāżır cemāʿat siz yénē

[S 127a] Diñleñüz bundan bu bendi zinhār
Ger dilersiz olmayasız şermsār

208. Çün namāz vaḳtı ola tézcek ḳıluñ
Yoḫsa ben menʿ eyleyiserem bilüñ

Vaḳt-ıla ḳıl déb ḫaber vérdi Celīl
Kim *feveylun li'l-muṣallīn*dür delīl

Kāhil olub vaḳtı siz fevt eylemēñ
ʿAvret-ilē lāġ kengel eylemēñ

199a zūr [u] zehreyilē [yā] ġurūr (?) : زُوْر زَهْرَيلاَ غُزُورْ **S**
202b örtmesün : artmasun **S**
204b dīdārını Ḥaḳḳ'uñ : Ḥaḳ dīdārın **S**
205a aṣḥābuma : aṣḥābuna **S**
205b bendüñi **S** : pendüñi
207a Diñleñüz : Diñle gör **S** ‖ bundan : benden **S** ‖ bendi **S** : pendi
209a déb : déyüb **S**
210a vaḳtı : vaḳtını **S**

Ḳılma teʾḫīr ḫayruñuzı téz ṭutuñ
Cehd édüñ ʿahdüñüzi bütün ṭutuñ

Ṣoñ ögüdüm bu yalan and icmēñüz
Ġaybetē bühtāna aġız acmañuz

Çün temām oldı sözi aldı hemīn
Geldi şol dem anda Cibrīl-i Emīn

Döndi şol dem eytdi ki[m] yā Cebreʾīl
Gör baña nē ḳıldı nāgāh ol Celīl

Emr ḳıldı ṭabma déyü ayruġa
Beni ḳoyub ayruġa ṭabmaḳ ḫaṭā

Muṭīʿ oluñ heb baña bellü bilüñ
Maḥlūḳı ḳoñ Ḫālıḳ'a secde ḳıluñ

Cebreʾīl éydür bize vérgil ḫaber
Kim neden oldı saña işbu ḫaṭar

Eytdi kim yā Cebreʾīl icim ṭolub
Sevgüden göñlüm perākende olub

ʿİlmümē maġrūr olmışdur ḳavī
Kibr-ile ṭolmışdı göñlümüñ evi

Ḳurba maġrūr olub oldum mübtelā
Ol sebebden Ḫaḳ baña ḳıldı belā

Ādem'e secde ḳıluñ dédi bizē
Benüm ögüm vardı öñdünki sözē

211a ḫayruñuzı : ñüz ḫayrı (?) **S** [Müstensih, "teʾḫīr" kelimesinin "ḫayr" okunabilecek ikinci hecesinden sonra "ñüz" okunabilecek kelimeyi imla etmiş, üstelik "teʾḫīr" kelimesindeki *re* harfini ötrelemiştir. Bu durum bu ötrelemenin "ḫayruñuzı" gibi bir kelimeden göz yanılmasıyla ortaya çıkabileceğini düşündürmektedir. Farklı bir okuyuş da mümkündür.]
214a şol **S** : ol **E**
214b baña nē ḳıldı nāgāh ol **S** : ne ḳıldı baña nāgehān **E**
215b Beni ḳoyub ayruġa ṭabmaḳ ḫaṭā **E** : Kim beni ḳoyub ṭabmaḳ ayruġa **S**
216a heb : bellü [بلو] (?) **S** [Aynı kelime mısra içinde bir kez daha geçtiğinden istinsah hatası olmalıdır.]
216b maḥlūḳı ḳoñ Ḫālıḳ'a: maḥlūḳ maḥlūḳ ḳoyuñ Ḫālıḳ'ı **S**
Bu beyit **E** nüshasında yoktur.
217 Bu beyit **E** nüshasında yoktur.
218b göñlüm **E** : d(e)göñül **S** [Nüshada "göñül" kelimesinden önce *dāl* harfi konulmuştur.]
219b ṭolmışdı göñlümüñ **S** : ṭolmış idi göñlüm **E**
220a Ḳurba **S** : Ḳopa **E**
220b ḳıldı **S** : vérdi **E**
221a secde ḳıluñ : ḳıluñ secde **S**

[S 127b] Eytdüm andan ayruġa secde ḥarām
Ḳılmadum ḳıldı melāyikler temām

Ol söz ögümdẽ[y]di secde ḳılmadum
Beni ḥażratdan sürẽsin bilmedüm

Gétti vuṣlat geldi bu derd-i firāḳ
Gör nécẽ yaḳın-iken oldum ıraḳ

Sen bilür[sin kim] melāyik éy Emīn
Cümle benden ṣorayıdı müşkilin

Ol melāyikler baña maḥkūm-ıdı
Cümle ġayb işler baña maʿlūm-ıdı

ʿİlm icinde yoġ-ıdı héc yoldaşum
Ṭāʿat-ıdı Tañrı'ya dün gün işüm

Kim mülāzım oldı bunca ḫıẕmata
Kim-idi benden muḳarreb ḥażrata

Dāyimā cümle ferişte[h]ler baña
Ders oḳıyub cümle ḳılurdı duʿā

Cümlesinüñ iḫtiyārı serveri
Fāżıl u dānā vü ṣāḥib-rehberi

Ḳılma minnet ḳılduġuñ āʿmāl-içün
Sen melūl olma cihānda māl-içün

Ol münezzehdür n'éder ṭāʿatleri
Meksebüñdür ḳılduġuñ éy yol eri

Bu naṣīḥatlẽ eger yol varasın
Menzile bī-şek selāmat érẽsin

222b melāyikler **S** : melāʾik heb **E**
223a ögümdẽ[y]di : ögümdẽdi **S** : ögümde vü **E**
224a geldi **S** : érdi **E** ‖ derd-i firāḳ **S** [Tamlama *vāv* harfiyle gösterilmiştir.] : derd-i firāḳ **E**
224b yaḳın iken oldum **S** : oldum yaḳın iken **E**
230a Nüshada mısra sonuna "rehberi", bu kelimenin üzerine ise "serveri" yazılmıştır.
231 Bu beyitten önce **E** nüshasında şu beyitler kayıtlıdır:
Maʿṣiyetden tevbe ḳıl gelgil yola / Yüz yére ur zārī ḳıl ʿöẕrüñ dile
Ölmedin gendözüne bir çāre ḳıl / Kibri terkét sen seni bī-çāre ḳıl
ʿĀlim-iseñ cānuña şükrānedür / ʿĀbid-iseñ hem hidāyet ol vérür
231b Sen melūl olma cihānda māl-içün **E** : Pāy-i māl olma meni (?) ve māl-icün **S**
233a naṣīḥatlẽ eger **S** : naṣīḥatlerle ger **E**
233b bī-şek **S** : gétseñ **E** ‖ érẽsin **S** : éresin **E**

Ger selāmatlıḳ dilẽr-iseñ é yār
Mevlānā'nuñ ʿışḳını ḳıl iḫtiyār

235. Ḥażratında yüzüñi ur dün ü gün
Oldur āḫir kān-ı *ʿilmi min-ledünn*

Yūsuf-ı Meddāḥ eger yolda ḳala
Ol şehüñ ʿışḳı érürür menzilẽ

[S 128a] 237. *Tā ḳıyāmet ger be-gūyem z'īn kelām*
Ṣad ḳıyāmet b'ogzeret v'īn nā-temām

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

El Yazması Eserler

Dăsitāni Necti'ş-Şeyṭāni Maʿa'r-Resūli. Medh-i Kuds-i Şerîf içinde (vr. 119b-128a). Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî Koleksiyonu, Nr. 9/3.

[Haẕā] Kitābu İblīs. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. BY7296/1, vr. 1a-12a.

Naṣīḥat-ı İblīs. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîrî Hikaye-Roman, Nr. 280.

Araştırma - İnceleme Kitapları ve Makaleler

Akar, M. (1985). Yûsuf-ı Meddah'ın Dâstân-ı İblis'inin kaynağı. *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler II. Türk Edebiyatı, c. 1* içinde (s. 1-7). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

234a selāmatlıḳ **E** : selāmat **S** ‖ dilẽr-iseñ **S** : diler-iseñ
235a Ḥażratında yüzüñi ur **S** : Ḥażratına yüzüñ urġıl **E** ‖ ü **E** : - **S**
235b Oldur āḫir kān-ı *ʿilmi min-ledünn* **S** : Ol yaḳın eyle vérür *ʿilm-i ledünn* **E**
236b şehüñ **E** : şāhınuñ **S** ‖ érürür **E** : érürẽ **S** ‖ menzilẽ **S** : menzile **E**
E nüshasında bu beyitten sonra şu beyitler kayıtlıdır:
Yā İlāhī ṭoġrı yol varanlara / Raḥmet eyle cennetüñ vér anlara
Raḥmetüñle ṭoylaġıl sen anları / Bu bizüm sözimüz diñlẽyenleri
Mevlānā ile Muṣṭafā ḥürmetine / Sen degür ḥāżırları murādına
237a Beyit, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Maʿnevî*'sinin üçüncü defterinden alınmıştır. **E** nüshasında yoktur.

Akar, M. (2014). Mevlevî şair Dervîş Niyâzî'nin bir mesnevisi: Resûl-i Ekrem Salla'llâhu 'Aleyhi ve's-Sellem İblis 'Aleyhi'l-La'neye Su'âl İtdügin Bildürür. Mustafa Özkan, Enfel Doğan, Fatih M. Sancaktar, İbrahim Çeşmeli (Ed.), *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 30 Eylül-04 Ekim 2012-İstanbul - Bildiri Kitabı* içinde (s. 1-18). İstanbul: Göksu Ofset Matbaacılık.

Akar, M. (2016). Şeytan hikâyesi. *Gelenekten Geleceğe Türk Edebiyatı: Elginkan Vakfı 2. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 15-17 Nisan 2015* içinde (s. 107-115). İstanbul: Elginkan Vakfı.

Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Gunya (inceleme-metin-indeks-tıpkı basım)* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Alper, M. (2022). İblîs Hakkında Risâle adlı mensur eser üzerinde bir dil incelemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (31), 682-705.

Ateş, A. (1946). Varaka ve Gülşah mesnevisinin kaynakları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 2*(1-2), 1-19.

Ateş, A. (1953). Farsça eski bir Varka ve Gülşah mesnevisi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 5*(1), 33-50.

Aytaş, G. (1985). *Varka ve Gülşah*. (Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.

Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk edebiyâtı târihi* (1. bs). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Çelebioğlu, Â. (1998). XIII-XV (ilk yarısı). yüzyıl mesnevîlerinde Mevlâna tesiri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (1.bs) içinde (s. 29-53). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Çelebioğlu, Â. (2018). *Türk mesnevî edebiyatı - Sultan ikinci Murad devri* (1.bs). Sebahat Deniz (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Doğan, Ş. (2012). Yûsuf-ı Meddâh'ın Kadı ile Uğru Destânı ve dil özellikleri. *Turkish Studies 7*(3), 985-1036.

Elçin, Ş. (2008). Varaka ve Gülşâh hikâyesi. *Türk Kültürü - Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* (1), 30-75.

Ersoylu, H. (1996). *Kız Destanı (Haẕā Ḥikāyet-i Ḳız Maʿa Cühūd)* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ertaylan, İ. H. (1945). *Türk edebiyatı örnekleri - I: Varaka ve Gülşah* (1.bs). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ertaylan, İ. H. (1946). Yûsufî-i Meddâh - yeni iki Varaka ve Gülşah nüshası - Hamūşnāme - Dasitani İblis-i Aleyhillāʿne ve Maktel-i Hüseyn. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 1*(2), 105-121.

Erzi, A. S. (1949). İ. Hikmet Ertaylan, Yusuf-i Meddah yeni iki Varaka ve Gülşah nüshası Hamuşname-Dasitan-ı İblis-i Aleyhillane ve Maktel-i Hüseyn, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt I Sayı 2 (1 Nisan 1946). *Türk Tarih Kurumu - Belleten*, XIII(49), 188-194.

Hazai, G. ve Tietze A. (Haz.). (2017). *Ferec Ba'd eş-Şidde (inceleme-metin)* (1.bs). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

İbn Cerîr et-Taberî (2018). *Târihu't-Taberî (Taberî tarihi)* (1.bs) (Cemalettin Saylık, Çev.). 1. c. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

İnce, Ş. (1988). *Varka ve Gülşah*. (Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Karataş, S. (2012). *Kastamonulu Şâzî'nin Maktel-i Hüseyn'i üzerine tahlil ve inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi.

Karatay, F. E. (1961). *Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğu* (1.bs). 2. c. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.

Kartallıoğlu, Y. (2022). *Stambol'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi telaffuz kayıtları (1533-1921 arası Latin harfli metinlerin verilerine göre)* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kavruk, H. (2007). Mensur hikâyeler. Talât Sait Halman, Osman Horata, Yakup Çelik, Nurettin Demir, Mehmet Kalpaklı, Ramazan Korkmaz, M. Öcal Oğuz (Ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi 1* (2.bs) içinde (s. 539-549). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kayaokay, İ. (2022). *14. asrın yeni keşfedilen iki eseri: Yûsuf-ı Meddâh - Hikâyet-i Yemâme, Sehâvet-i İmâm 'Alî (inceleme-metin-tıpkıbasım)* (1.bs). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Khalidi, T. (2003). *Müslüman hazreti İsa* (1. bs). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Koncu, H. (2012). Ashâb-ı Kehf metinlerine bir bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf mesnevîsi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (6), 9-57.

Köksal, F. (2009). Metin neşrinde vezinle ilgili problemler, bazı tespit ve teklifler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (3), 63-86.

Köktekin, K. (2007). *Yûsuf-ı Meddâh - Varka ve Gülşâh* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kurtuluş, M. (2016). *Yûsuf-i Erzincânî'nin Hâmûş-nâme'si (inceleme-metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.

Kut, G. ve Bayraktar, N. (2021). *Yazma eserlerde vakıf mühürleri* (1.bs). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait satır arası ilk Kur'an tercümesi* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî (giriş-çeviri)* (1.bs) (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Ocak, T. (1997). Labial hı'nın çeviriyazıda yazımı sorunu. Mehmet Ölmez (Haz.), *Çağdaş Türk edebiyatına eleştirel bir bakış - Nevin Önberk armağanı* (1.bs) içinde (s. 167-172). Ankara: Simurg Yayınları.

Özçelik, K. (2008). *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyn (inceleme-metin-sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Öznal-Güder, N. (1997). *Kastamonulu Şâzî, Maktel-i Hüseyn (inceleme, metin, sözlük, adlar dizini)*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Öztürk, M. (2014). *Kur'an-ı Kerim meali - anlam ve yorum merkezli çeviri* (1.bs). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Sarıkaya, E. (2021). Müellifi bilinmeyen bir eser: 'Resûl Ḥażretine Şeytân 'Aleyhi'l-la'ne Geldügin Beyân İder'. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi 5*(2), 469-491.

Smith, G. M. (1976). *Yusuf-ı Meddah, Varqa ve Gülşâh, A fourteenth century Anatolian Turkish mesnevi* (1.bs). Leiden: E.J. Brill.

Süryani Mor Efrem (2012). *Kilise ataları tarafından 'Kutsal Ruhun Kavalı' olarak adlandırılan Süryani Mor Efrem'in şiirleri* (1.bs) (Horiepiskopos Gabriyel Akyüz, Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Şafak, T. (2015). Anadolu'da Farsça yazılmış bir eser: Hâmûşnâme. *Şarkiyat Mecmuası* (26), 101-126.

Tarama Sözlüğü (3.bs) (2009). 8 c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tarlan, A. N. (1935). Bir imla hususiyeti. *Türkiyat Mecmuası* (3), 229-232.

Taş, İ. (2009). *Süheyl ü Nev-bahâr'da eskicil öğeler* (1. bs). Konya: Palet Yayınları.

Tezcan, S. (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr üzerine notlar* (1. bs). Ankara: Simurg Yayınları.

Tezcan, S. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri üzerine notlar* (2. bs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri* (5. bs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* (1. bs). 10 c. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi - XV. yüzyıl (gramer-metin-sözlük)* (1.bs). İstanbul: Kapı Yayınları.

Topaloğlu, A. (2018). *XIV. yüzyılın ortalarında yapılmış satırarası Kur'an tercümesi - 1: metin* (1.bs). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü (3.bs) (2009). 6 c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uyanıker, N. (2022). Okunan yazma eserlerden hareketle İblis'in 'kötülük kahramanı' oluşu bakımından incelenmesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 5*(1), 56-82.

Ünal, O. (2012). Oğuzca ayla 'öyle, o şekilde' kelimesinin kökeni üzerine. *Dil Araştırmaları* (10), 151-165.

Yavuz, K. (1991). *Şeyhoğlu - Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ (inceleme-metin-indeks)* (1.bs). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Yazar, S. (2018). Yeni bir nüshayla değişen fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh'ın (ö. XIV. yy) Kıssa-i Yûsuf'u ya da Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf adlı bir mesnevi yazmış mıdır?. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (21), 681-719.

Yeldan, F. (2019). *Risāle-i Su'āl-i İblīs (giriş-ses bilgisi-metin-dizinler-tıpkıbasım)*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Yıldız, A. (2009). *Mustafa Çelebi - Varka and Gülşah. part I: introduction, analysis*. Sources of Oriental Languages and Literatures 89. Cambridge, Massachusetts: Harvard University.